

Zengin, Mustafa - Bilecik, Nezih, "Egzotik bir tür olan Deniz Salyangozu Balıkçılığının Türkiye'nin Karadeniz Kıyılarındaki Tarihsel Serüveni", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/20, ss.585-619. DOI: 10.31765/karen.1329626

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

** Dr.,

Trabzon Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Trabzon/TÜRKİYE

✉ muze5961@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0225-9182

*** Dr.,

Bodrum Denizciler Derneği, Muğla/TÜRKİYE

✉ nezihbilecik@gmail.com

ORCID: 0009-0003-5220-6481

Anahtar Kelimeler: Deniz Salyangozu, Karadeniz, Geleneksel Kıyı Balıkçılığı, Tarihsel Arka Plan

Keywords: Sea Snail, Black Sea Coasts, Small-Scale Fisheries, Historical Background

Geliş Tarihi / Received Date: 19.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.12.2023

EGZOTİK BİR TÜR OLAN DENİZ SALYANGOZU BALIKÇILIĞININ TÜRKİYE'NİN KARADENİZ KIYILARINDAKİ TARİHSEL SERÜVENİ*

Mustafa ZENGİN** - Nezih BİLECİK***

Öz: Deniz salyangozu Karadeniz ekosistemine sonradan girmiş, yayılcı, egzotik bir deniz canlısıdır. Karadeniz ekosistemine uyum sağladıktan sonra 1969 yılından itibaren tüm Karadeniz kıyılarında kademeli olarak yayılmış ve 1980'li yıllarda kıyı bentiğinde dinamik bir stok haline gelmiştir. Türkiye'nin Karadeniz kıyılarındaki deniz salyangozuna ilişkin ilk bilimsel çalışma; 'Et ve Balık Kurumu, Balıkçılık Müessesesi Müdürlüğü' tarafından 1969-1973 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Dış pazarların artan talebi nedeniyle oldukça ekonomik olan deniz salyangozunun Türkiye'nin Karadeniz kıyıları boyunca ilk ticari avcılığı 1983'de, bir deniz ürünleri ihracatçısı firma tarafından Japon uzmanların Türkiye'ye davet edilmesi ile başlatılmıştır. İlk etapta bu uzmanlar salyangoz popülasyonunun yoğun olarak dağılım gösterdiği Samsun bölgesinde küçük kıyı balıkçılarına salyangoz avcılığının önemini ve nasıl avlanacağı konusunda çalışmalar ile ilgili bilgi vermişlerdir. Samsun kıyılarındaki salyangozun algarna ile nasıl avlanacağı kıyı balıkçılarına öğretilmiştir. Deniz salyangozu için resmi av verileri ilk olarak Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1986'dan itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Yine salyangoz avcılığının balıkçılık yönetimi açısından ilk su ürünleri sirkülerine girmesi de 1986 yılında gerçekleşmiştir. 1984 yılında ihracata yönelik olarak başlayan ilk deniz salyangozu avcılığı ile birlikte, işleme sanayide beraberinde doğmuş ve önemli bir sektör haline gelmiştir. İlk yıllarda avcılık daha çok Samsun şelf bölgesi ve Doğu Karadeniz (Trabzon) kıyılarında yoğunlaşmasına karşın, 2000'li yıllardan sonra Karadeniz kıyısı boyunca tüm balıkçı lokalitelerinde bu avcılığa olan ilgi giderek artmaya başlamıştır. 1986 yılına ilişkin ilk kayıtlarda salyangoz avlayan balıkçı sayısı 45 iken bu sayı 2017'de 735'e kadar çıkmıştır. Şüphesiz yıllar içerisinde deniz salyangozu stoğunun çok yüksek düzeyde işletilmesi, pazar sorununun bulunmaması, alım garantisi gibi etkenler ile birçok kıyı balıkçısı bu avcılığa yönelmiştir. Bu şekilde sosyo-ekonomik açıdan kıyı balıkçı toplulukları için dikkate değer bir avcılık yöntemi ve önemli bir kazanç kapısı olmuştur. Bununla birlikte balıkçıların daha fazla av-daha fazla gelir beklentisi ile bu karlı balıkçılık beraberinde birçok illegal avcılığı da getirmiştir.

THE HISTORICAL ADVENTURE OF SEA SNAIL FISHING, AN EXOTIC SPECIES, ON TURKEY'S BLACK SEA COASTS

Abstract: The sea snail is an invasive exotic marine organism that subsequently entered the Black Sea ecosystem. After adapting to the

Black Sea ecosystem, it gradually spread all over the Black Sea coasts as from 1969 and became a dynamic stock in the coastal benthic in the 1980s. The first scientific study was carried out between 1969-1973 by the 'Meat and Fish Institution, Fisheries Institution Directorate' on sea snails in the Black Sea coast of Turkey. A seafood exporter company with the invitation of Japanese experts to Turkey started the first commercial fishing of sea snails, which is quite economical due to the increasing demand of foreign markets, along the Black Sea coast of Turkey in 1983. First of all, these experts informed on the importance of snail fishing and how to catch to small-scale fishermen in the Samsun region where the snail population is densely distributed. It was taught to the artisanal fishermen how to catch the snail on the shores of Samsun with the algarna. Official catch data for sea snails were first published by the State Institute of Statistics in 1986. In addition, snail fishing first entered on the fisheries circular in 1986 in terms of fisheries management. In 1984,

processing industry was born with the first export-oriented sea snail fishery and became an important sector. In the early years, fishing was mostly concentrated in Samsun shelf region and the Eastern Black Sea (Trabzon) coasts, but after the 2000s, interest in this fishery started to increase gradually in all fishing localities along the Black Sea coast. While the number of fishermen catching sea snails was 45 in the first records of 1986, this number increased to 735 in 2017. Undoubtedly, over the years, many coastal fishermen have turned to this fishery due to factors such as the very high level of exploitation of the sea snail stock, the absence of market problems, and the purchase guarantee. In this way, it has become a remarkable fishing method and an important source of income for small-scale fishing communities in terms of socio-economic. In addition to this, with the expectation of fishermen for more catch-more income, this profitable fishery has brought along many illegal fishing activities.

Giriş

Asya salyangozu olarak da adlandırılan damarlı deniz salyangozu (*Rapana venosa*)'nın orijinal dağılım alanı Japon, Sarı ve Bohai Denizlerinin yanı sıra kuzeyde Vladivostok açıklarındaki Büyük Peter Körfezi'nden güneyde Tayvan'a kadar Doğu Çin Denizi'dir. Ancak oradan, neredeyse dünya ölçeğinde Avrupa ve Amerika sularına kadar yayılmıştır. Yüksek ekolojik uygunluğu, *Rapana venosa*'yı istilacı bir tür olarak çok başarılı kılmıştır. Bu tür, geniş bir yelpazede farklı tuzluluklara ve sıcaklıklara tolerans göstermektedir. Oksijen eksikliğine ve su kirliliğine dayanıklıdır. Farklı ekosistemlerdeki bentik habitatlarda yer alan çok farklı canlılar ile beslenmektedir. Hızlı bir büyüme performansına sahiptir. Eşeyssel olarak 2-3 yaşında olgunlaşır ve 8-9 yıllık bir ömre sahiptir. Üstün bir doğurganlık özelliğine sahiptir. Larvaları pelajiktir ve metamorfozlarının başlangıcında deniz tabanında yerleşecek yer seçerken çok seçici değildirler. Bütün bu özelliklerin bir arada bulunması, bu yırtıcı (predatör) deniz salyangozunun kalıcı olarak yerleştiğini göstermektedir. Deniz salyangozunun pelajik larvaları nanoplankton algleri ile beslenmektedir. Yetişkinleri esas olarak Lamellibranchiata'nın (yassı solungaçlılar) Cardidae, Mytilidae, Veneridae, Archidae familyalarına ait türleri ile beslenirler. Deniz salyangozu oldukça uzun mesafelerde hareket edebilmektedir. Hareket hızı 5 ile 20 cm/dakika arasındadır. Yılın bazı dönemlerinde kendini bentik zemine gömerler.¹

Karadeniz ekosistemine uyum sağladıktan sonra 1969 yılından itibaren tüm Karadeniz kıyılarında kademeli olarak yayılmış ve 1980'li yıllarda kıyı bentiğinde dinamik bir stok haline gelmiştir.² *Rapana venosa* Karadeniz'de 45 metre derinliğe kadar kumlu, kumlu-çamurlu ve sert tabanlı yüzeylerde yaşamaktadır. En yüksek bolluk, Azak Denizi'nin girişindeki Kerç Boğazı'nda, Sivastopol ve Yalta (Ukrayna) yakınlarında ve Bulgaristan kıyılarında görülmüştür.³ Deniz salyangozunun yerel göçleri, su sıcaklığının mevsimsel değişimleri ile ilişkilendirilerek

¹ GFCM, 2010.

² Bilecik, 1975: 258.

³ ICES, 2004.

İlkbahar-yaz mevsiminde suyun ısınma döneminde kıyıya, sonbahar-kış soğuma döneminde ise derinlere doğru hareket etmektedir.⁴

Deniz salyangozunun yayılması birçok yerde deniz ekosistemlerinde önemli sayılabilecek değişikliklere neden olduğundan, bu durum sıklıkla istenmeyen sonuçlara yol açmıştır. Örneğin, bu egzotik davetsiz misafir Karadeniz'in yakın kıyı tabanında uzun zamandan beri yerleşerek, deniz tabanındaki biyosönozun ayrılmaz, kalıcı bir parçası haline gelmiştir⁵. Bununla birlikte bugün en kötü istilacı türlerden biri olarak tanımlanmasına karşın Karadeniz'deki kıyı balıkçı toplulukları için çok önemli bir ekonomik değere sahiptir.

Dış pazarların artan talebi nedeniyle oldukça ekonomik olan deniz salyangozu avcılığında son yıllarda bazı darboğazlarla karşılaşmış olup av kompozisyonunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İlk yıllarda (1984-2000) pazara sunulan avın boy dağılımı ortalama 6-7 cm'lerdeki bireylerden meydana gelirken, yoğun avcılık ve canlılığın yakın kıyı sularındaki beyaz kum midyesi popülasyonunu tüketmesi nedeniyle 2000'li yıllardan sonra ortalama av boyu 4-5 cm'lere düşmüştür⁶. Pazar fiyatlarının düşmesine yol açan bu durum işleme tesisleri ve ithalatçı firmalar için de önemli bir engeldir. Ortalama boydaki azalış ve aşırı avcılığın önlenmesi için Tarım Bakanlığınca salyangoz avcılığını düzenleyen bazı kararlar alınmıştır. Deniz salyangozu avcılığının başlaması ile birlikte, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğüne her yıl için su ürünleri avcılığını düzenleyen genelgelerde bu türün avcılığı için de bazı sınırlamalar getirilmiştir. Dalma yöntemi ile avcılığın tüm yıl boyunca serbest bırakılmasına karşın, 1986 yılından itibaren başlayarak algarna ile avcılık 15 Temmuz-31 Ağustos tarihleri arasında yasaklanmıştır. Daha sonraki süreçlerde her yıl için algarna av yasağı yeniden ele alınmış ve yasaklanan dönem üç aşağı, beş yukarı küçük tarih aralıkları ile değiştirilerek özellikle geç bahar ve yaz dönemleri içinde yasaklanmıştır. Bu yasak dönemler sırasıyla; 1987 için 15 Nisan-1 Ağustos, 1988 ve 1989 yılları için 15 Nisan-1 Ağustos, 1990 ve 1993 yılları arasındaki av yasağı 15 Temmuz-1 Eylül olarak yeniden belirlenmiştir. 1994 yılı av yasağı 1 Mayıs-1 Eylül olarak kabul edilmiştir. 1995 için av sınırlaması tekrar 15 Temmuz-1 Eylül'e dönmüştür. Devam eden yıllarda benzer değişiklikler ile 2000'li yılların başına kadar av dönemi yasağı sürekli değişmiştir.⁷ Bu değişimde daha çok salyangoz etini işleyen fabrika sahipleri etkili olmuştur. Politik baskılar, balıkçılar lehine, balıkçıların arzu ettiği yaz dönemi özellikle de Haziran ve Temmuz periyotlarına yönelik avcılığın serbest bırakılması yönündeki sürekli artan baskılar bu kısa aralıklarla yapılan değişikliklerde etkili olmuştur. 2001 yılından itibaren ise algarna ile avcılık 1 Mayıs-31 Ağustos tarihleri arasında, uygulanmaya başlamıştır.⁸ Son olarak 2020-2024 av dönemi algarna ile av yasağı 15 Nisan-31 Ağustos tarihleri arasına çekilmiştir.⁹ Avcılığın serbest olduğu dönemlerde ise av-operasyon zamanı 07:00 ile 17:00 saatleri arasındaki gün içindeki dönem serbest bırakılmıştır. Bu sezon ve gece avcılık yasaklarının temel amacı; dip balıklarının üreme dönemini oluşturan bu aylarda, yumurtlama sonrası larva ve juvenil bireylerin bulunduğu yakın kıyı zeminini bir çeşit dip sürütme ağı olan kirişli trol/algarnanın meydana getireceği olası tahribatlardan korumaktır. Ancak alınan bu kararlar pratikte hiçbir zaman uygulanamamış, aksine kıyı salyangoz balıkçıları genelgelerde yer alan tek algarna yerine çift algarna kullanmıştır. Gece avcılık yasak olmasına karşın 24 saat boyunca av operasyonları sürdürülmüştür. Salyangoz avlayan teknelere ruhsata tabi olmasına karşın, neredeyse ruhsatlı/izin verilen teknelerden daha fazla sayıda tekne izinsiz/illegal avcılık faaliyetinde bulunmuştur.

⁴ Sağlam vd, 2009: 1865-1867.

⁵ Zengin vd, 2018 141-159.

⁶ Zengin vd, 2018: 141-159.

⁷ Sağlam vd, 2017: 75-81.

⁸ Anonim, 2011: 84.

⁹ T.C. Resmi Gazete, 2022: 20220.

Günümüzde deniz salyangozu avcılığı yasal olarak, ağız genişliği en fazla 4 metre, yüksekliği 40 cm, göz açıklığı 72 mm olan bir çeşit dip sürütme ağıları/algarna ile avcılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Karadeniz kıyısı boyunca 2020 yılı verilerine göre yaklaşık 750 salyangoz balıkçısı ile denizde; nakliyecisi, aracı, işleme tesisi sahipleri ve çalışanları da karada, sektörle ilgili olarak yoğun bir faaliyet içerisinde (Foto. 1). Üretim miktarı bakımından hamsi, istavrit, mezzit, kolyoz ve kefalden sonra gelmektedir. Üretimin %80 inden fazlası Samsun şelf bölgesi ve Batı Karadeniz'deki yerel av sahalarından sağlanmaktadır. Diğer balıkçılık ürününde olduğu gibi, deniz salyangozu av miktarında yıllara göre görece bir azalma kaydedilmektedir. Bunun başlıca artan av gücünden/balıkçı sayısından, daha çok kıyı balıkçısının bu avcılığa yönelmesinden ve Karadeniz'deki diğer ticari balık stoklarının azalmasından ileri geldiği öne sürülmektedir.¹⁰

Foto. 1. Karadeniz'e sonradan giriş yapan, kısa zamanda yerleşen ve yayılımcı bir tür olan deniz salyangozu (*Rapana venosa*) avcılığı Karadeniz kıyısı boyunca özellikle Samsun şelf bölgesinde, 1980'li yılların başında çok ciddi bir ekonomik gelişme sağlamıştır.

1. Karadeniz'e Taşınmasının Hikâyesi

Deniz salyangozu üreme, büyüme ve gelişme potansiyelinin yüksekliği nedeniyle kısa zamanda tüm Karadeniz kıyılarına yayılmıştır. İstanbul Üniversitesi, Hidrobiyoloji Enstitüsü bünyesinde yürütülen çalışmalarda 1969 yılından itibaren, Batı Karadeniz ve İstanbul Boğazına yayıldığı belirlenmiştir.¹¹ 1984 yılından sonra ticari olarak önem kazanmaya başlayan deniz salyangozu, 1990'lı yılların başında Karadeniz balıkçılığında yaşanan ekolojik temelli kriz¹² nedeniyle ekonomik balık stoklarının azalması sonucu özellikle kıyı balıkçıları için alternatif bir geçim kaynağına dönüşmüştür. Türkiye de tüketimi olmayan bu canlı, işlendikten sonra dondurulmuş et olarak başta Japonya olmak üzere Çin, Tayvan ve Güney Kore gibi Uzakdoğu ve bazı Avrupa (Fransa, Belçika) ülkelerine ihraç edilmektedir.

İlk olarak Pasifik bölgesinden Karadeniz'e taşınması, salyangoz larvalarının gemilerin balast sularına karışması ile mümkün olabileceği tahmin edilmektedir.¹³ Karadenizde yapılan

¹⁰ Zengin vd, 2014: 69.

¹¹ Bilecik, 1990: 34.

¹² Bat vd, 2007: 191-227.

¹³ Bilecik, 1990: 34.

periyodik araştırmalarda *R. Venosa*'nın 1930-1940 yılları arasında Kafkasya kıyılarında varlığı rapor edilmiştir. Daha sonraki yıllarda (1947) Rusya'daki Novorossiysk Körfezi'ni istila ettiği saptanmıştır.¹⁴ Üreme ve gelişmesi için Karadeniz'de uygun ekosistemi bulan tür, bölgede hızla ve kısa sürede çoğalarak diğer alanlara yayılmaya başlamıştır. Novorossiysk Limanından sonra kuzeyde Anapa'ya, güneyde ise Gudant'a kadar 200 millik bir kıyı hattında yayılım göstermiştir. Daha sonraki yıllarda türün bölgedeki yayılımı hızlı bir şekilde devam etmiş ve 1950 yılında Batum'da, 1952'de Kırım'da, 1953'de Yalta'da, 1956'da Batı Karadeniz'de Varna körfezinde tespit edilmiştir.¹⁵ Türün Türkiye kıyılarında varlığı ise ilk olarak 1960 yılında Trabzon'da rapor edilmiştir.¹⁶

2. Kıyılarımızdaki İlk Bilimsel Çalışmalar

Deniz salyangozu bilimsel olarak ilk kez *Rapana bezoar* (Linne, 1767) olarak adlandırılmıştır. Ancak bu türün tropikal bir form olduğu, bu nedenle Karadeniz'de yaşayan formun *Rapana thomasi* (Crosse, 1861) olduğu ileri sürülmüştür.¹⁷ 1987 yılında FAO tarafından hazırlanan tür kataloğunda Karadeniz ve Marmara Denizi'nde yayılım gösteren bu yumuşakça *Rapana venosa* olarak adlandırılmıştır.¹⁸

Türkiye'nin Karadeniz kıyılarında deniz salyangozuna ilişkin ilk bilimsel çalışma; 'Et ve Balık Kurumu, Balıkçılık Müesese Müdürlüğü' tarafından 1969-1973 yılları arasında Karadeniz'deki canlı kaynakların araştırılmasına yönelik olarak başlatılan programlar çerçevesinde gerçekleştirilen bentik örneklemeler arasında *Rapana venosa*'da bulunması ile başlatılmıştır.¹⁹ (Foto. 2).

Foto. 2. Ticaret Bakanlığı'na bağlı 'Et ve Balık Kurumu' bünyesinde Beşiktaş'taki 'Balıkçılık Müessesesi Müdürlüğü'nün 'Balıkçılık Servisi' tarafından 1969-1973 yılları arasında deniz salyangozu popülasyonuna yönelik başlatılan araştırma ekibinde yer alan Balıkçılık Biyoloğu Necla Gürtürk, Balıkçılık Biyoloğu Dr. Nebia Kutaygil ve Balıkçılık Biyoloğu Nezhik Bilecik.²⁰

¹⁴ Ivanov, 1961: 467-468.

¹⁵ Kaneva-Abadjieva, 1958: 89-91.

¹⁶ Fischer-Pietee, 1960: 51.

¹⁷ Golikov ve Strabogatov, 1964: 1397-1400.

¹⁸ Fischer vd, 1987: 761-1530.

¹⁹ Bilecik, 1990: <https://www.virahaber.com/arastirmacilik-hayatimin->

²⁰ Bilecik, 2022:

Bu araştırma sörveyleri İğneada ve Çaltı Burnu (Yeşilirmak ağzı) arasındaki 9 ayrı bölgede, kıydan itibaren 20 ile 80 m derinlik aralığında, direç ve dip trolü ile yapılmıştır. Çalışmalarda öncelikle elde edilen deniz salyangozu popülasyonunun yoğun olarak yaşadıkları bölgeler tespit edilmiş ve dağılım haritaları, biyomas yoğunlukları ve av derinlikleri belirlenmiştir. Bu çalışmalarda deniz salyangozu popülasyonunun kıydan itibaren en çok 40 m derinliklere kadar yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak *R. venosa*'nın İğneada-Karaburun bölgesinde, 30-40 m derinliklerde yoğun olarak bulunduğu görülmüştür. Mevcut çalışma, *R. venosa* bireylerinin 40 m'ye kadar olan derinliklerde, yoğun olarak da 30 metreden daha sığ sularda dağılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu türün alınan numunelerinin ortalama boyu 8.7 cm, maksimum boyu 12.3 cm olarak belirlenmiştir.

Araştırmalar, *R. Venosa*'nın Batı Karadeniz'in tamamına, İğneada-Karaburun'a ve Samsun bölgesinde Orta Karadeniz'deki litoral bölgenin tamamına yayıldığını göstermiştir. Bununla birlikte ilk araştırmanın yapıldığı 1973-1984 yıllarında tüm Karadeniz kıyılarını işgal ettiği bildirilmiştir.²¹ Ayrıca diğer Türkiye denizlerinde de yerel olarak gözlenmiştir. 1969-1973 yılları arasında İstanbul Boğazı'nda, 1973 yılından sonra Marmara Denizi'nde, İzmit Körfezi'nde ve Şarköy'de ve 1977'de Gökçeada kıyılarında (Kuzey Ege Denizi'nde bir ada) bu türün varlığı kaydedilmiştir.²²

R. venosa'nın avcılığına 1985 yılından sonra dalgıçlar tarafından elle veya taraklarla yoğun bir şekilde başlanmıştır. İhracatçı firmalar tarafından satın alınan deniz salyangozları işleme tesislerinde yıkama, haşlama, etin kabuktan ayrılma, et yıkama, et kalibrasyonu, şoklama, paketlenme işleminden sonra Japonya'ya ihraç edilmiştir. 1985-1988 yılları arasında Türkiye'den Japonya'ya ilk olarak 2779 ton *R. venosa* eti ihraç edilmiş ve 18.5 milyar TL'lik o yıllardaki kur üzerinden 8 782 000 Amerikan Doları bir döviz girdisi sağlanmıştır. Bu gelişim türün aniden çok popüler bir hale gelmesini sağlamıştır.²³

Ticaret Bakanlığına bağlı Et ve Balık Kurumu bünyesinde Beşiktaş'taki '*Balıkçılık Müessesesi Müdürlüğü*'nün '*Balıkçılık Servisi*'nde, 1969 yılından itibaren araştırmacı olarak göreve başlayan Balıkçılık Uzmanı Nezh Bilecik, bu kurumda çalışmaya başladıktan sonraki süreçlerde deniz salyangozu konusundaki gelişmeleri şu şekilde özetlemiştir.²⁴

"Bu kurumda kendimi alt yapı bakımından olağanüstü zenginliğe sahip bir ortamda bulmuştum. Deniz bilimleri ile uygulamalı balıkçılığın ilgi alanına giren konularda kesintisiz, adeta nefes almaksızın geçen altı yıllık zaman diliminde çok sayıda gerçekleştirilen, bana bilgi ve deneyim sağlayan araştırma programlarının da bir parçası olmuştum. Benim araştırma yaptığım yıllarda kendi kıta sahanlığımızın büyük bölümünde rapana yoktu veya eser durumdaydı. Asıl gelişmesini Kuzey bölgelerinde yapmıştı (Romanya, Ukrayna şelf alanı). 1970-1971 yılında Beykoz'daki Japon uzmanlara örneklerini gösterdiğimde şaşırılmışlardı ve bu canlıyı dış satım olarak talep etmişlerdi. Benim araştırma yaptığım yıllarda deniz salyangozuna yönelik ticari stok sözcüğünü telaffuz edebilmek olası değildir. O yıllarda midyeleri yok eden bir predatör türün potansiyel gelişmeye rakipsiz aday olduğunu telaffuz ediyorduk. Benim araştırmaları bitirmemden sonraki yıllarda (1973'den sonra) çok seri bir şekilde yayıldı ve bizim kıyılarımızda da Kuzeydeki yoğunluğa eşdeğer bir çoğalma yaptı".

"Ben Karadeniz'de yoğun bir şekilde araştırmalarımı sürdürürken özellikle Rus araştırmacıları ile de irtibatlıydım. O yılların 'Demirperde' dönemi olduğunu özellikle hatırlatmak isterim. Rus araştırmacılarının yaklaşımları her zaman olumlu olmuş ve Karadeniz ile ilgili her istediğim bilgiyi bana yanıtsmışlardı. Bunlardan biri de Sivastopol Araştırma Enstitüsü Direktörü Bay Ivanov idi. Ivanov bir defasında bana istediğim bilgiye ek olarak rapana ile ilgili yayınları gönderdi. Bu yayınlar aracılığı ile onun predatör bir canlı olduğunu ve özellikle bivalvia (çift kabuklu yumuşakçalar) türleri ile

²¹ Bilecik, 1990: 34.

²² Bilecik, 1990: 34.

²³ Bilecik, 1990: 34.

²⁴ Yazar tarafından Kasım, 2022'de Nezh Bilecik ile yapılan kişisel görüşmeler.

beslediğini öğrenmiş oldum. Karadeniz omurgasız faunası incelendiğinde rapananın bir pradatörünün olmadığı da kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Bu durum nedeniyle konuya bakış açım tamamen değişti”.

“Bu arada nasıl olduysa Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsünün kütüphanesinde çalışırken oradaki bir yayın vasıtasıyla Karadeniz’deki türün *Rapana bezoar* olmayıp, *Rapana thomasiana* olduğunu tespit ettim. Bu belirlemeden iki-üç gün sonra Balıkçılık Müessesesi Müdürlüğü’ndeki ofisime döndüm ve gelişmeyi; bu kurumun en önemli araştırmacılarından Nebia (Kutaygil) Hanıma aktardım. Nebia Hanım bana yardımcı olmak için Rus araştırmacılarıyla irtibata geçmişti. Meğer benim sistematik açıdan ilgilendiğim konuyla Rus araştırmacıları da ilgileniyormuş. Nitekim Leningrad Üniversitesinden iki araştırmacı (Golikov ve Styrabogatov) “Karadeniz’deki *Rapana thomasiana* diye bir araştırma programı yürütmüşler. Sonuçta Karadeniz’deki türün *Rapana thomasiana thomasiana* olduğunu belirlemişler. Bununla ilgili yayını da Nebia Hanıma iletmışler. Ben Hidrobiyoloji ‘de çalışırken o yayın da Nebia Hanımın eline ulaşmıştı. Sonra o yayını bana verdi. Ben de gönül rahatlığı ile *Rapana* ile ilgili yayını Monaco’daki ‘Commission Internationale Pour L’Exploration Scientifique De La Mer Méditerranée’ gönderdiğimde ve yayımlandığında takvimler 1975 yılını gösteriyordu. Sonuç olarak o yıllarda (1969-1973) *rapana* Karadeniz litoralimizde yayılımı belirli bir düzeydeydi ve ticareti diye bir durum kesinlikle söz konusu değildi. Benim araştırmaları bitirmemden sonraki yıllarda *rapana* çok seri yayılma yaptı ve kuzeydeki yoğunluğa eşdeğer konuma erişti. Daha sonraki yıllarda yayılımını sürdüren *rapana* Uzak Doğu’dan gelen teklifle balıkçıların yeni geçim kaynağı olarak vücut bulmuştur. Aslında bu türün Karadeniz’de varlığı ekolojik açıdan büyük bir yıkımdır. Ne yazık ki predatörü yoktur. Uzakdoğu ülkeleri için değerli olduğundan balıkçılıkta yeni bir alt sektör yaratmıştır. Benim araştırma yaptığım yıllarda Deniz salyangozuna verilen isim ‘kukima’ idi”

3. Avcılıkta İlk Adım, İlk Yıllar

Karadeniz’in Türkiye kıyılarındaki ilk ticari deniz salyangozu avcılığı ‘*Baysoy Firması*’ tarafından 1983 yılında İstanbul Boğazında; Rumelifeneri ve Beykoz’da başlatılmıştır. İlk başladığında istihsalı dalgıçlar vasıtasıyla yapılıyordu. ‘*Baysoy Firması*’ aynı yıl ağırlıklı olarak da Japonya pazarını keşfetmiştir. Japonya’dan davet ettiği uzmanlar ile deneysel çalışmalar yapılmıştır. İlk etapta bu uzmanlar ile salyangoz populasyonunun yoğun olarak dağılım gösterdiği Samsun bölgesi ziyaret edilmiştir (Foto. 3).

Foto. 3. 1985 senesi, Samsun’daki ilk salyangoz komisyoncusu Celal Öksüz Japon müşterisi ile birlikte ilk salyangoz alımının yapıldığı Samsun’un girişindeki Belediye Evleri semtinde²⁵

²⁵ Genç, 2015: 264.

Küçük kıyı balıkçılarına yönelik salyangoz avcılığının önemini ve nasıl avlanacağı konusunda çalışmalar yapılmıştır. Marmara denizinde karides avcılığında kullanılan algarna ağları örnek alınarak modifiye algarna ağları tasarlanmış ve balıkçılar arasında yaygınlaştırılmaya başlanılmıştır.²⁶ Samsun kıyılarındaki salyangozun algarna ile nasıl avlanacağı kıyı balıkçılarına öğretilmiştir. Bu şekilde ilk olarak Karadenizli kıyı balıkçıları algarna ile tanışmıştır. İlk yıl 10-12 ton salyangoz istihali yapılmış, aynı yıl bu firma tarafından Japonya'ya yaklaşık 2.5 ton kadar salyangoz eti ihraç edilmiştir. Salyangoz eti ilk etapta firmanın İzmir'deki tesislerinde işlenmiştir. Sonraki yıl yine İzmir'de faaliyet gösteren Baysoy Firması tarafından Samsun ve Ünye kıyılarında yoğun olarak bir çeşit dip sürütme ağı olan algarna ile salyangoz avcılığı başlatılmıştır.

Deniz salyangozu avcılığı ilk yıllarda çok küçük motor gücüne sahip, yakın kıyı tekneleri ile ve bu tekneler ile çekilebilen bir çeşit 'direç' olan dip sürütme ağları ile avlanmaktaydı. Bu av aracı yerel olarak 'algarna' olarak adlandırılmaktadır. Algarna ağı; ağın ağız açıklığının sabit bir şekilde kalmasını sağlayan demir çerçeve/kiriş ile buna monte edilen düz bir ağ torbadan oluşmaktadır. Demir çerçevenin zemine gelen tarafı deniz zeminini taramaya elverişli olacak şekilde tarak veya bıçak şeklindedir.²⁷ Samsun'daki balıkçı yerleşimlerinde ilk yıllarda tek algarna ile avcılık yapılıyordu. İlk zamanlarda kayıklarda çift algarnayı çekecek gücüne motor yoktu. Aynı şekilde şimdiki gibi gelişmiş bir teknoloji de yoktu. Ağı çekmek için teknenin kış kısmında ırgat yoktu. Ağ elle çekilerek güverteye alınıyordu. Salyangozun sağladığı ekonomik gelir arttıkça, teknelerde kullanılan motorların da gücü artmaya başlamıştır. Motorlar büyüdükten sonra çift algarna kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum aynı zamanda daha uzak mesafelerdeki av alanlarına ulaşmada avantaj sağlamıştır. Salyangoz balıkçıları kendi yerel sahalarının dışına çıkarak daha uzak mesafelerde avlanmaya başlamıştır. Samsunlu salyangoz balıkçıları ilk yıllarda Dereköy 'den kalkıp batıda Kızılırmak ağzındaki alanlara kadar günübirlik olarak avcılık faaliyetlerini sürdürüyorlardı. O zamanlar salyangoz avcılığı konusunda da herhangi bir av yasağı sınırlaması da yoktu.

İlk yıllardaki salyangoz balıkçılığının durumu 'Baysoy Firması'nın sahibi Salim Baysoy tarafından şu şekilde dile getirilmiştir.²⁸

"Salyangoz geleneksel kıyı balıkçılığına göre kata kat fazla gelir sağlıyordu. Zira daha çok av daha fazla para demekti. Kıyılarındaki Yoksul deniz insanları hayatlarında ilk kez bu kadar parayı bir arada görmüşlerdi. Kıyı balıkçılığından ve tayfacılıktan ellerine boğaz tokluğundan başka bir para geçmiyordu... İlk yıllarda günde 2-3 ton 'mal' alırken, 1980'li yılların sonlarından itibaren günlük av miktarı 500-600 kg'lara kadar düşmüştür. Bunun sebebi Karadeniz kıyısı boyunca yakın-uzak yerleşimlerden çok sayıda kıyı balıkçısının Samsun bölgesine akın etmesiydi..."

Diğer taraftan salyangoz avcılığı başlayınca Karadeniz'deki büyük balıkçı tekneleri; gırgır ve trol avcılığı yapan balıkçı reisleri tayfa bulmakta zorluk çekmeye başlamışlardır.²⁹ Zira aynı zamanda büyük teknelerde av sezonunda tayfacılığa giden küçük kıyı balıkçıları birçoğu salyangoz avcılığına geçiş yapmıştır. Arz-talep ilişkisi nedeniyle salyangozun fiyatındaki artışlar küçük kıyı balıkçıları gözünü açmış ve insan işgücü açısından büyük balıkçılar ile rekabete başlamışlardır. Öyle ki algarna ağı olmayanlar bile ilk zamanlarda dip uzatma ağları ile salyangoz avcılığına yönelmişlerdir.

²⁶ Deveciyan, 2006: 574; Algarna tabirine ilk olarak, yaklaşık 100 yıl önce; K. Deveciyan tarafından, 1915'de yayımlanan 'Türkiye'de Balık ve Balıkçılık' adlı eserinde rastlanılmaktadır. 'Algarna' olarak adlandırılan ve şekil olarak daha çok direcin özelliklerini taşıyan bu av aracı ile zemine bağlı olarak yaşayan midye, istiridye, tarak gibi yumuşakçaların avlandığından söz edilmektedir. Klasik direç tasarımındaki bu av aracının bir torba, bir ağız ve bir demir kol gibi üç ana kısımdan meydana geldiği rapor edilmiştir.

²⁷ Kaykaç vd, 2014: 87-96.

²⁸ Yazar tarafından Salim Baysoy ile Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen söyleşi.

²⁹ Ulukan, 2016: 115-142.

Samsun bölgesinde ilk deniz salyangozu avcılığına başlayanlardan Fahri Topal salyangoz avcılığına başlamasının hikâyesini şöyle dile getirmiştir.³⁰ Giresun'dan 1930'lu yıllarda Muşta'ya (Dereköy 'in eski adı) göçen bir çiftçi ailesinin oğlu olan Fahri Topal 1960 doğumludur. Babası (Hüseyin Topal) 1930'lu yıllarda Giresun'dan Muşta'ya göç etmiş, 2013 senesinde, 83 yaşında vefat etmiştir.

“Baba mesleğimiz çiftçilikti. Muşta'nın evveliyatı balıkçı olduğundan ilkokula giderken, 11 yaşlarında ya vardım, ya da yoktum. Onların yanında ben de tayfa olarak denize başladım. 85 yaşındaki amcam (Mustafa Topal), Giresun'dan buraya göç ettiğinde hemen balıkçılığa başlamış. Amcamın 1960-70'li yıllarda ilk olarak tayfacılığa başladığında 5-6 metre boyunda bir kayığı vardı. O zamanlar bu kıyılar kalkan, kefal, kötek, palamut, lüfer ve kırlangıç gibi balıklardan kaynıyordu. Bu tekne ile voli ve kıyı-uzatma avcılığı yapıyordu. 1980 senesinde askerden döndüğümde bu tekneyi büyüttük. Ayrıca 6 metre boyunda yeni bir tekne daha yaptırıldı. Amcamdan ayrıldık. Biz üç erkek kardeşiz. En büyüğümüz 1957 doğumlu. Ben 35 senedir balıkçılık yapıyorum. Bu tekne bize kaldı. Bu dönemde kalkan avcılığına başladık. Kalkan çok boldu 1980'li yıllarda... Kalkanı Sinop-Ayancık-Gebelit arasındaki kıyılarda avlıyorduk. O zamanlar Samsun'daki herkes kalkan için bu sahalara giderdi. Bu işi tam beş yıl sürdürdük ve iyi de para kazandık.”

“Samsun'da ilk salyangoz avcılığını başlatan bizim ailedir... O güne kadar hiç kimsenin salyangoz avcılığı ile ne ilgisi ne de bilgisi vardı... Terme'den Celal Öksüz diye bir arkadaş vardı. Samsun Balık Halinde kabızmallık yapıyordu. Celal Öksüz 'Baysoy' adlı bir balık işleme fabrikasında çalışan Metin adlı birisini Dereköy'e getirdi. Amacı salyangoz avcılığını burada başlatmaktı. Balıkçılara avladıkları salyangoz için alım garantisi de veriyordu... İlk etapta bu yörede ilk avcılığa başlayan balıkçılardan biri de bendim. Celal Öksüz ile abim çok samimiydiler. Bu samimiyetleri bu canlıyı avlamamız için ikna edici olmuştu... Arkadaşlık hatırına bilmediğimiz bir işi, hiç tanımadığımız bir canlıyı avlamak için denize açıldık... Aslında Baysoy'un henüz bu tarihte Samsun'da salyangoz işleyen fabrikası yoktu. Topladıkları malı Samsun dışına getiriyorlardı işlemek için...”

“İlk salyangoz av tecrübemiz şöyle olmuştur; denizle haşır-neşir olmamıza rağmen o güne kadar denizden hiç salyangoz çıkarmamıştık. Neyse 9 metrelilik teknemiz ile denize açıldık. Samsun Belediye Evlerinin önünden ilk ağıımızı attık. Yıl 1983, aylardan Mayıs'tı. Ağıımızı 7-8 metre derinliğe attık. Ağı bize Celal Abi (Öksüz) Terme'den getirmişti. 10 dakika çektik. Ancak beş dakika sonra teknenin motoru durdu. Acaba taş a mı, kayaya mı çarptı diye hepten meraklandık. Çünkü tekne yol almıyordu. Ağ hareket etmiyordu. Tekneyle irtibatı sağlayan halatları yanlış bağlamıştık. Ağ ağzına kadar salyangoz ile dolmuştu. Ağın ağzı 2.5 metreydi. Çok şaşırıldık. Oysa ağ ile tekne arasındaki irtibatı sağlayan halat kısıydı. Halatın uzatılması gerektiğine karar verildi. Bir saatlik sürede tekne ağzına kadar doldu. Çevredeki herkes, diğer tekne sahipleri bu olayı duydu ve başımıza üşüştiler. Liman birdenbire insanlarla kaynamaya başladı. Neler oluyor diye... Herkesi bir heyecan, bir merak sarmıştı... Baysoy salyangoz avını sadece bizden alıyordu. Diğer balıkçılar arka arkaya dizilip bizim avımızı da alsın diye başımızın etini yemeye başladılar. İltimas yapın, aracı olun diye her gün yalvarıyorlardı. Bizim salyangoz av işi şahane gidiyordu. Bundan cesaretle birkaç gün sonra üç tekne daha kiraladım. Zira denizde mal boldu. O yıl, salyangoza başladığımız ilk yıl 4 tekne ile çalıştık. Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında sürekli denize çıktık. Metin Bey'den rica ettik daha fazla avlayalım diye. Fakat Baysoy çok fazla avlatmıyordu. Bunun nedenini bilmiyorum. Belki fabrika uzak, ondan, belki de işleme kapasitesi düşüktü? O yıl salyangoz diğer balıklara göre çok iyi para etti. Üstelik yazın da boş kalmıyorduk, yaz döneminde de salyangoz avcılığını sürdürüyorduk. Herhangi bir yasaklama yoktu”.

“Daha sonra 'Kerevittaş Firması' bu işe girdi. Dereköy ve civarında kıyı balıkçılığı yapan herkes bu olayı bizzat gördü ve salyangoz işine soyunmaya başladı. Zira bol para getiriyordu. Üstelik ölü sezonda; yazın çalışma imkânı da vardı. Balıkçı boş kalmıyordu. Bu avcılığı gören herkes tekne yaptırmaya, satın almaya başladı. Bugün ki Dereköy balıkçılığının esası buraya, salyangoza dayanır. Zaman içinde yıllar geçtikçe teknelerini, av filolarını büyüttüler, ev yaptılar, araba aldılar, çocuklarını okuttular. Gelir düzeyleri bir anda yükseldi. Yokluktan varlığa sahip oldular, sadece geçen on yıl boyunca... Mesela bizim durumumuzdan örnek verecek olursam; 1987-1988'lerde ikinci el, 17 metre boyunda bir tekne satın aldık. Adı 'Saadettin Reis'ti. Daha sonra bu tekne devletin filoyu azaltma programı kapsamında Bakanlık tarafından satın alındı... Bu tekne ile de bir

³⁰ Yazar tarafından Fahri Topal ile Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen söyleşi.

taraftan dip trolü avcılığına başladık. Kıyılardaki bütün küçük balıkçılar ve bu işteki kazancı gören balıkçı olmayan köylüler de salyangoz avcılığına el attı. Bu şekilde salyangoz stokları aşırı derecede avlanmaya başladı. Bir süre sonra, mesela 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren salyangoz av verimi düşmeye başladı. İlk yıllarındaki verim kalmadı. Bununla birlikte fiyatında bir azalma olmadı. Bu dönemde biz de trol avcılığına geçtik. Bu şekilde birçok salyangoz avcısı da bu dönüşümü yaptı. Terme ile Yakakent arasındaki av sahalarında trolcülük yaptık. 1990'lı yıllara geldiğimizde; birini Sürmene'deki tersanede, diğerini de Gemlik'teki tersanede olmak üzere kısa aralıklar ile 22 ve 25 metre boylarında iki saç tekne yaptırıldı. 1985 ile 1990 yılların ilk yarısına kadar trol avcılığı da salyangoz avcılığı da daha iyi gelir getiriyordu. Bu işe devam ederken 17 metrelik tekneyi satın bu iki yeni tekneyi aldık. Artık işi o kadar büyütüştük ki kendi kıyılarımız bize yetmiyordu. Ukrayna kıyılarına kadar açılıyorduk. Özellikle Ukrayna kıyılarında kalkan avı çok boldu. Kalkanı el altından İstanbul piyasasına sevk ediyorduk. Sadece biz değil birçok Samsunlu balıkçı bu işe başlamıştı. El altından yürüyen bir pazarlama sistemi kurulmuştu. Kuzeydeki kalkan avcılığı çok eski yıllardan beri sürdürülmekteydi. Hatta ben askere gitmeden önce de 'Sovyet Rejimi 'nin olduğu dönemde (1980'lerde) tayfa olarak da Kuzey'e kalkancılığa giderdim. 2005'lerde Ukrayna'daki avcılık sona erdi. 2000'li yıllardaki avcılık, bundan önceki sosyalist dönemdeki yıllardaki gibi kaçak değildi. Anlaşmalı olarak av yapıyorduk Ukrayna sahalarında. Oradaki yerli firmaların bayrağını çekiyorduk. Onların hesabına, belli bir bedel ödeyerek daha rahat çalışabiliyorduk... Aslında resmiyette çaça avcılığına yönelik sözleşme yapmamıza rağmen, el altından yine kalkan avlıyorduk. Balık satışlarında; masraflar düştükten sonra net gelirin %50'si Ukrayna'daki şirketlere veriliyordu... Kuzey sahillerinde Samsunlu balıkçılar tarafından yapılan kalkan avcılığının hikâyesi hem çok geniş hem de çok acıklıdır. Nice insan o kıyılarda heder olmuştur hem canından hem de malından...".

Kalkan gerek balık kalitesi gerekse de dayanıklılığı ve muhafaza edilmesi, nakliye kolaylığı nedeniyle avcılığı her dönem balıkçılar tarafından tercih edilmiştir. Ahşap sandıklara konup, buzlandıktan sonra her yere sorunsuzca gönderilebiliyordu. İstanbul'dan bazı balıkçıların Rusya'ya Samsun'un tam karşısına gelecek kıyılara, Kerç Boğazı'na kadar gidip kalkan ağlarını kurdukları ve çok iyi av yaptıkları, çok eski yıllardan buyana balıkçı camiasında bilinen bir durumdu. Ancak bu avcılık çoğunlukla illegal alanlarda, kaçak olarak sürdürülüyordu.³¹ Av zamanı olarak genellikle puslu, çiseli ve sisli havalarda Sovyet Sahil Güvenlik güçlerine yakalanmamak için tercih ediliyordu. O zamanlar doğrudan kalkan avcılığına yönelik, göz açıkları geniş, kalın iplikten yapılmış palet trol ağları mevcuttu. Bu ağlar Samsun kıyılarındaki kalkan avcılığında da kullanılıyordu. Özellikle nehirlerin etkisi altındaki alanlarda, sadece kalkan değil morina da Kuzey kıyılarında çok boldu, ilkbahar ve yaz başlarındaki dönemlerde. Bir operasyonda ağa 40-45 adet kalkan giriyordu. Üreme büyüklüğüne ulaşmış iri kalkanlar bahar aylarında yumurtlamak üzere kıyı sularına doğru hareket ettiğinden sahile çok yakın sulara bu palet trol ağları atılıyordu. 1970'li yıllarda Türkiye'de sol hareketler oldukça popüler olduğundan, balıkçılar böylesi durumlarda Rus askerlerine şirin gözükme için kapağında Lenin'in resmi ve ismi olan bazı sol görüşlü kitapları da teknelerine alıyorlardı.³² Böylece eğer yakaladıysak bu şekilde yaranarak kurtulacaklarını sanıyorlardı. Bütün bu zorluklara rağmen çok karlı bir avcılık olduğu için Sovyet sularındaki kalkan avcılığı için zamanla Samsun bölgesinden giden tekne sayısı 25-30'lara kadar ulaşmıştır. Türk balıkçılarının bu yoğun ilgisi karşısında, Ruslar öncelikle 1982 yılında karasularını 25 mile çıkardılar. Daha sonra da münhasır bölge ilanı gerçekleşti. Karasuları 25 mile çıkınca avcılık yapabilecek su kalmamıştı. Ancak Rusya karasularına yakın o bölgelerde balıkçılıkla ilgili bir yasak bulunmadığından, kaçak olarak Rus karasularına girilerek avcılık yapılabiliyordu. Münhasır ekonomik bölge sonrası ise Karadeniz'in ortasından geçen bu sınır hattı nedeni ile o alanlarda bulunmak da yasaklanmıştı.³³ Bu şekilde 1990'lı yıllar öncesinde Samsun'da Yakakent, Dereköy gibi önemli balıkçı yerleşimlerindeki trol balıkçıları illegal kalkan avcılığından çok iyi paralar kazanmış ve sürekli olarak av filolarını geliştirmişlerdir. Bununla birlikte 1990'lı yılların başından itibaren

³¹ Zengin, 2000: 225.

³² Arpa: 2012: 284.

³³ Arpa, 2012: 284

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, bu birlikten ayrılan Ukrayna ve özerk Abhazya gibi ülkelerde bireysel balık kotaları satın alınarak kalkan avcılığına devam edilmiştir.

Deniz salyangozu avcılığının başladığı yıllarda Kuzeydeki komşumuz Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist rejim henüz devam etmekteydi ve özellikle Samsunlu trol balıkçıları Kırım, Kerç, Odesa ve Romanya kıyılarında yoğun olarak illegal trol avcılığı ile birlikte kalkan avının peşindeydiler. Bu bölgedeki avcılıktan çok bol kalkan avı ile dönüyorlardı. Kuzey ve Kuzeybatı Karadeniz'deki kalkan stokları Güney Karadeniz kıyılarına göre henüz çok daha verimliydi ve kalkan popülasyonu av baskısı açısından daha bakirdi. 1990'lı yılların başında sistemin değişmesinden sonraki süreçte bu bölgelerdeki illegal avcılık kısmen kontrol altına girmiştir.³⁴ Bu yıllarda Samsun Terme, Dereköy, Koşu köyü, Toplu, Canik, Çarşamba ve Ünye kıyılarından birçok tayfa bu avcılıktan oldukça karlı dönmüş ve bir miktar sermaye ile salyangoz avcılığına yönelmiştir.

Salyangoz avcılığının ilk günlerinden beri bu camianın içerisinde olan Fahri Topal'ın bu kıyılardaki salyangoz balıkçılarına yönelik yaptığı değerlendirme ise şöyledir.³⁵

"Bu işe başlamadan önce buranın halkı çok fakirdi. Salyangoz kıyı halkını fakirlikten kurtardı. Salyangozdan önce bizim bu limanda çok az tekne vardı. Limanda yapılmamıştı daha. Eline bir kayık geçiren denize attı kendisini... Eli para gördü. Günde bin, iki bin lira çok paraydı o zamanlar. Böyle büyük paraları gördüler salyangozdan. Eline para geçiren 5-6 metre boyunda teknelerle denize hücum etti. Amerika'da altına hücum eder gibi. Ondan önce kayıklarıyla çok az sayıda balıkçı kıyılarda balık avlıyordu. Para kazanamıyorlardı. Salyangoz avı başlayınca işi büyüttüler. Teknelerin boyu da büyüdü. Bir servet aktı önümüze..."

Bugün deniz salyangozu avcılığında çok önemli bir yere sahip olan Terme, Yalı Mahallesi'nin eski yerleşimcilerinden, 1960 doğumlu Selahattin Bodur salyangoz avcılığına başladığı ilk yıllarını ve sonraki gelişmeleri şöyle anlatmıştır.³⁶

"İlk olarak 1985 yılında avcılığa başladım. O yıl Terme'de 10-12, Çarşamba-Costal arasındaki balıkçı köylerinde yaklaşık 15 salyangoz avcısı vardı. Kayıkların boyu da ancak 3-3.5 metreydi. Çoğu motorsuzdu. Kürekle çekiyorduk kayıkları. Limandan av sahalarına en fazla 1 mil uzaklaşabiliydik... İlk yıllarda teknelerimiz çok küçüktü. Ağları el ile çekiyorduk. Algarna ağı da küçüktü. Ağız genişliği 3 metreyi geçmiyordu. Terme ve Sancaklı kıyılarında avcılığa başlamıştık. Ağları el marası ile çekiyorduk operasyon sırasında... O kadar ağırdı ki ağ, salyangoz bol, torba hemen doluyordu. Ellerimiz param-parça oluyor, kanyordu halatı çekerken..."

"1984 senesinde askerden geldim. Tam da o sene salyangoz icat olmuştu. Biz arkadaşlarla birlikte 1985'de hiç vakit kaybetmeden salyangoza avcılığına başladık. Hatırladığım kadarı ile ilk algarna ağını Ünyeli balıkçılar kullanmıştı bu sahillerde. Algarna ağının torbası 1,5 metreydi. Ağız genişliği 3 metre ve giriş kolları 2 metreydi. İlk etapta elle çekerdik bu ağı. Daha sonra teknenin kış tarafına çıkıkrık/makara yerleştirdik. Operasyon sonrası bu makara yardımıyla ağı halatla güverteye alıyorduk. O zamanlar kıyılarımız bu 'topalak' ile kaynıyordu. Hem boldu hem de iriydi avladıklarımız. Avladığımız salyangozları Çarşamba ilçesinde faaliyette bulunan 'Menteşoğlu'na sevk ediyorduk. O dönem bu fabrikadan başka 'Kerevittaş'ın Güney Marmara Bölgesinde ilk kurulan fabrikaydı. Bu fabrika da 1984'de salyangoz alıyordu işlemek üzere..."

"Bu yaşa kadar yaklaşık 40 yıl boyunca hayatım salyangoz avcılığı ile geçti. 1984 yılında 6.5 metrelik bir tekne ile başladım avcılığa. Teknemi 2012'de değiştirdim ve 8 metreye çıkardım. Bir yıl sonra da 9 m'lik bir tekne aldım. Son olarak da 2020 yılında 10.8 metre boyunda bir tekneye sahip oldum. Teknelerimi kendi imkânlarımla, bu avcılıktan elde ettiğim kazançla sağladım. Elde ettiğim bu kazançla 1998 ve 2007 yılları arasında iki katlı bir ev sahibi oldum. 1986'da evlendim. İki oğlum var. Bunlardan biri de benimle birlikte salyangoza çıkıyor. 1980'li, 90'lı yılların sonuna kadar tirsi balıkçılığında çok para kazandım. Kışın salyangoz avlamadığımız için (salyangoz kayboluyordu) tirsi avlayarak geçiniyorduk. Ancak 2000'li yıllara geldiğimizde bu bölgede yoğun olarak başlayan

³⁴ Gümüş ve Zengin, 2011: 19.

³⁵ Yazar tarafından Fahri Topal ile Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen söyleşi.

³⁶ Yazar tarafından Selahattin Bodur ile Ekim, 2022'de gerçekleştirilen görüşme.

orta su trolü ile çaça avcılığı aynı zamanda dip balıklarının, dolayısıyla dip trol avcılığının da çökmesine sebep olmuştur...”

4. İşleme Sanayinin Başlangıç Yılları ve İlk Girişimler

Karadeniz kıyısı boyunca, yaklaşık 40 yıldan beri kıyıda küçük balıkçı topluluklarının sosyo-ekonomik hayatı açısından önemli bir ticari meta haline gelen ve zaman içerisinde giderek gelişen deniz salyangozu avcılığının başlangıç yıllarındaki durumu ve bu yeni sektörün nasıl doğduğuna ilişkin ayrıntılar, uzunca yıllar bu sektörün içerisinde yer alan ve bir aile şirketi olan ‘Baysoy Gıda Ürünleri Sanayi ve Ticaret AŞ’nin başkanı Selim Baysoy tarafından paylaşılmıştır.³⁷ (Foto. 4)

Foto. 4. Bir aile şirketi olan ve ilk yıllarda ülkemizdeki deniz salyangozu balıkçılığının yerleşmesinde önemli katkıları olan Baysoy ailesi³⁸

“Babam Fehmi Baysoy 1960-1972 yılları arasında sırasıyla CHP ve Güven Partisinden Erzincan Senatörü olarak siyaset hayatının içerisindeydi. Aynı zamanda girişimciliği seven, araştırmacı bir iş insanıydı. Örneğin Türkiye’de ilk özel sektör girişimi olarak hayat bulan et ve kemik unu entegre tesislerini kurmuştur. Bu kapsamda 1982/83 yılları arasında yine ülkemizde ilk olarak denizanası ihracatını kişisel gayretleriyle Japonya’dan bir firma ile anlaşarak başlatmıştır. Bunun yanısıra İzmir’e yatırımlar kazandıran oğlu iş adamı Önder Baysoy 1999 yılında Bergama’da ‘Fora Deniz Ürünleri’ şirketini kurmuştur. Buradan, Uzak Doğu ülkelerine yıllık 3 milyon dolarlık deniz ürünleri ihraç etmeye başlamıştır. Bu süreçte ilk kez deniz salyangozu ihracatı gündeme gelmiştir... Aslında o yıllarda Uzakdoğu’daki bazı ülkelere denizanası ihracatı yapıyorduk. Bu süreçte o ülkelerde salyangoz gibi canlıların da işlendiğini ve iyi bir gelir sağladığını fark ettik! Hemen salyangoz eti ihracatı ile de ilgilenmeye başladık...”

“Salyangoz işine girmemizin başlangıcı şöyle gelişmiştir. Denizanası işinden dolayı Japon firması ile bir irtibatımız vardı zaten. Aynı şekilde salyangozun da bizim kıyılarda görünmeye başlaması ile bundan nasıl bir ticari iş çıkarabiliriz diye araştırmaya başladık. Nezh (Bilecik) Bey ile bu süreçte görüşmüştük. O da bu sürecin öncesinde Karadeniz kıyısı boyunca ilk olarak ‘Et ve Balık Kurumu, Balıkçılık Müesese Müdürlüğü’ tarafından 1969-1973 yılları arasında salyangoz üzerine araştırma yapmıştı. Japonlarla tanışmasını sağladık. Jeopolitik hassasiyetlerden ötürü İstanbul Boğazı’na o yıllarda (1983/84) yabancıların karadan ve denizden ayak basması yasaktı, Ülkemize davet ettiğimi Japon uzmanları gizlice denizden girişlerini sağlayarak Boğaz’da salyangoz örneğini

³⁷ Yazar tarafından Salim Baysoy ile Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen söyleşi.

³⁸ Bu fotoğraf Selim Baysoy arşivinden sağlanmıştır.

gösterdik. Bu canlıya benzer bir tür zaten Japon sularında avlanıyor ve değerlendiriliyordu. İlk yıl 2.5 ton salyangoz etini denizanasını alan firma ile anlaşarak Japonya'ya gönderdik. Ancak Soğuk-hava tertibatı olmadığı için Japon firma yük gemilerinin mutfaklarındaki soğutucular ile malı Japonya'ya taşımişti. Ertesi yıl bizi Türk firması olarak Japonya'ya davet ettiler. Bu satıştan memnun kaldıkları için daha geniş bir pazar imkânı yaratmaya çalıştılar. Ziyaretin asıl hedefi nasıl bir işleme tekniğini kurmamız yönünde bir demonstrasyon ziyaretiydi. Bu süreçte Japonların talepleri giderek artmaya başlamıştı. Resmi otoritede buna kayıtsız kalmadı. Bu şekilde Karadeniz kıyısı boyunca salyangoz avı için uygun bölgeleri aramaya başladık. 1984 yılına gelindiğinde Ünye ve Samsun Belediye Evleri arasındaki bölgeden mal almaya başladık. İlk etapta av istihsalinde dalgıçları kullanıyorduk. Algarna sistemi henüz ortaya çıkmamıştı. Ancak Marmara Denizinde karides avcılığında algarna yaygın olarak kullanılmaktaydı. Oradan esinlenerek Karadeniz'de de salyangoz avcılığı için algarna ağılarını geliştirmeye çalıştık”.

5. Deniz Salyangozu Avcılığının Resmi Mevzuatlara Girişi

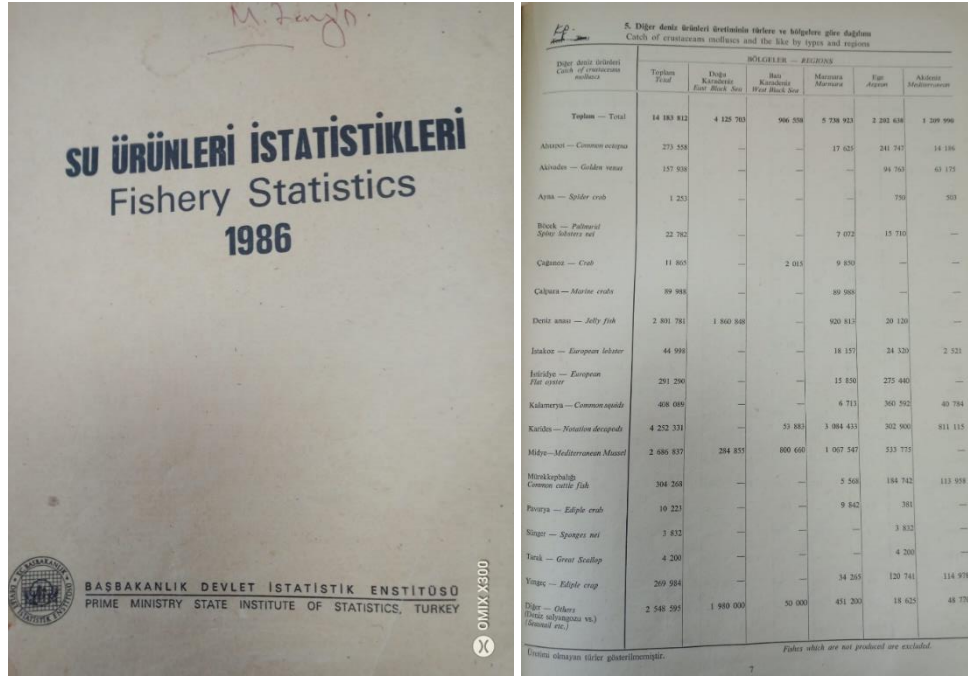
Ülkemizde deniz salyangozu avcılığının 1984 yılında başlaması tamamen özel sektörün girişimleri ile hayat bulmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığının deniz salyangozunun gerek avcılık gerekse işleme teknolojisi ve ihracatı düzenleme açısından kesinlikle öncülük yaptığı söylenebilir. Zaten 1985 yılında bakanlık bünyesinde yapılan reorganizasyonla ‘*Su Ürünleri Daire Başkanlığı*’ ve onun bünyesindeki tüm bölge müdürlüklerinin lağvedilmesi bakanlığın sektör ile ilişkilerinde bir boşluğa neden olmuştu. Nitekim bununla ilgili olarak 1981-1985 yılları arasında ‘*Trabzon Su Ürünleri Bölge Müdürü*’ olarak görev yapan Ziraat Yüksek Mühendisi Hüseyin Salihoglu'nun gerçekçi tanımlamaları kayda değerdir.

“İlk yıllarda Salyangozun ticari açıdan değerlendirilmesi, mevzuatı, biyolojisi ve avcılık teknolojisi bakımından hiçbir katkımız olmamıştı. Konuya ilgisizdik. Bu da büyük ölçüde bu canlı hakkında bilgisiz oluşumuzdan kaynaklanıyordu. Bu konudaki öncülüğü özel teşebbüs yapmıştı. Kamu kuruluşları özel sektörün arkasından gelmiştir. Hem avcılık yöntemleri hem de fabrikalarda işlenmesi konularında... Bizim Bölge Müdürlüğü olarak yaptığımız tek şey vardı hatırladığım kadarıyla; av aracı (direçler) hakkında bilgi almaya gelen balıkçılar ki onlar bu canlının bu bölgede/Trabzon nasıl avlandığını bilmiyorlardı, biz onları Samsun Bölgesine yönlendiriyorduk. Zira direçlerle avcılık ilk olarak bu bölgede ortaya çıkmış ve diğer bölgelere yayılmıştı. Orada yapılan veya satın aldıkları algarnaların nasıl çalıştığını da öğreniyorlardı”.³⁹

İlk etapta; 1984 yılında İstanbul Boğazında başlatılan deniz salyangozu avcılığı girişimleri, devamında, kısa sürede Doğu Karadeniz, özellikle de Samsun kıyılarında giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte deniz salyangozu için resmi av verileri ilk olarak DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) tarafından 1986'dan itibaren yayınlanmaya başlamıştır (Foto. 5).⁴⁰

³⁹ Yazar tarafından Hüseyin Salihoglu ile 14 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilen mülakat. “Burada şahsi hayatımla ilgili salyangoza yönelik bir hatıramı da paylaşmak isterim. Sanırım 1957-1958 yıllarıydı. Ben henüz 16 yaşlarımda, liseye yeni başlamış talebeydim. O yıllarda Amerikan askerleri Trabzon, Boztepe’de faaliyete geçen (İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Soğuk Savaş Dönemi) NATO Radar Üssü’nde görev yapıyorlardı... Biz de bir grup yeni yetme genç olarak Trabzon Limanının hemen yanı başında, Ganita’da, Kalenin altında salyangoz ve midye avlıyorduk. Denizden çıkardığımız bu canlıları kıyıda çakıl üzerinde yaktığımız ateşle teneke içerisinde ilkel usullerle pişirip kabuklarından ayıklıyorduk. Çıkardığımız bu canlıların pişmiş etini Amerikan askerlerine satıyorduk. Ben dalmazdım. Kıyıda pişirme işiyle meşguldüm. Pişirdiğimiz salyangozları bir kaba yerleştirip Boztepe’deki NATO Radar Üssü’nün yoluna koyuluyorduk. Boztepe şehrinin tam başında, yüksek bir mevkiideydi. Amerikan askerleri daha çok salyangoz etine düşkündü. O zaman ki yoksul yıllarda biz bir grup maceracı genç olarak bu yolla harçlığımızı çıkarıyorduk. Bu iş böylece iki-üç sene devam etti. Biz de yolumuzu bulmuştuk! Nerden bilebilirdim bu canlının seneler sonra bu kadar değerli olacağını...”

⁴⁰ DİE, 1986: 22.

The image shows the cover of the 1986 Fishery Statistics report on the left and its data table on the right. The cover is titled 'SU ÜRÜNLERİ İSTATİSTİKLERİ Fishery Statistics 1986' and is published by the 'BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ PRIME MINISTRY STATE INSTITUTE OF STATISTICS, TURKEY'. The table on the right is titled '5. Diğer deniz ürünleri üretiminde türlere ve bölgelere göre dağılım' and provides data for various fish species across different regions.

Diğer deniz ürünleri Code of common species	BÖLGELER - REGIONS				
	Tümül Total	Diğer Karadeniz Ege Black Sea	İzmir Karadeniz Marmara Marmara	Ege Aegean	Akdeniz Mediterranean
Tümül - Total	14 183 812	4 125 762	966 828	5 728 925	2 282 498
Alabalık - Common carp	273 558	—	—	17 625	241 747
Alınadık - Golden snail	157 828	—	—	—	91 762
Arık - Spide crab	1 251	—	—	—	750
Böcek - Palamut Spine lobster net	22 782	—	—	7 072	15 710
Çiğdem - Crab	11 865	—	2 015	9 850	—
Çiğdem - Marine crab	89 985	—	—	89 985	—
Deniz anası - Jelly fish	2 881 781	1 860 848	—	620 812	20 130
İstakoz - European lobster	44 998	—	—	18 157	24 320
İstiflye - European Flat oyster	291 290	—	—	11 850	275 440
Kalkan - Common squid	408 089	—	—	6 711	360 592
Karides - Nantula decapods	4 252 331	—	59 885	3 984 445	302 900
Mide - Mediterranean Mussel	2 686 837	284 835	800 660	1 007 547	593 795
Mirinkapalı Common cuttle fish	304 300	—	—	5 568	184 742
Piyer - Edible crab	10 221	—	—	9 842	380
Singer - Sponge net	3 832	—	—	—	3 832
Tavuk - Great Scudley	4 200	—	—	—	4 200
Yengeç - Edible crab	269 984	—	—	34 285	120 741
Diğer - Others (Deniz salyangozu vs.) (Gastropod etc.)	2 548 595	1 990 000	50 800	411 200	18 625

Foto. 5. Deniz salyangozu avcılığının ilk olarak 1986'da yayınlanan devletin resmi istatistiklerine girmiştir.

Yine salyangoz avcılığının balıkçılık yönetimi açısından ilk su ürünleri sirkülerine girmesi de 1986 yılında gerçekleşmiştir. Bunun öncesinde; 1971 yılında uygulamaya konulan '1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu' ile birlikte her yıl yayınlanan sirkülerde deniz salyangozu avcılığı ile ilgili doğal olarak herhangi bir ibare bulunmamaktadır.⁴¹ Deniz salyangozu konusu Tarım Bakanlığı bünyesinde yapılan reorganizasyon uygulamasının gerçekleştirildiği ilk yıllarda Bakanlık üst düzey yönetiminin başını ağrıtır bir konuma gelmişti. Bunun sonucu olarak 1986 yılında alınan bir kararla 1986-1987 yılı av dönemi 20 numaralı su ürünleri sirkülerinde ilk kez bu türün avcılığına yasaklama getirilmiştir (Foto. 6).⁴² Predatör bir türün koruma kapsamına alınmaması gerekliliğini vurgulamak ve Bakanlık yönetiminin elini rahatlatmak amacıyla Bodrum Su Ürünleri Araştırma Enstitüsünce 1989 yılında 'Deniz salyangozu *Rapana Venosa*'nın Türkiye'nin Karadeniz Sahillerindeki Dağılışı ve Karadeniz Balıkçılığındaki Etkisi' adlı bir teknik yayın yapılmıştı.⁴³ Söz konusu yayının 22-26'ncü sayfalarını içeren 'Yorum' bölümünde aynen şu ifadeye yer verilmiştir. "1986-1987 yılı Su Ürünleri Av Yasaklarını düzenleyen 20 Nolu sirkülere kadar su ürünleri avcılığını düzenleyen tebliğlerde yer almayan bu canlı, ticari yönden özel önem arz etmesi nedeniyle söz konusu sirkülerde, deniz salyangozu adı altında korumaya alınmıştır".

Günümüz salyangoz balıkçıları uygulanan avcılık yönetimlerindeki birçok kısıtlayıcı kurala karşıdır. Bu açıdan salyangoz avcılığının ilk yıllarından itibaren balıkçılar deniz salyangozu stoklarının korunması yönünde önemli sayılabilecek girişimlerde bulunmuşlardır. 'Samsun Balık Satıcıları, Tutucuları ve Seyyar Esnaf Derneği' 1986 yılında toplanarak deniz salyangozu avcılığına yönelik önemli bir karar almıştır. Bu kara göre 'Mayıs ayı içerisinde deniz salyangozu avcılığının kıyı balıkçılığının geleceği açısından sakıncalı' olduğundan, 'Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Su Ürünleri Daire Başkanlığı'na ve 'Milli Güvenlik Konseyi'ne bu konuda bir yazı göndermişlerdir.

⁴¹ Bu kanun kapsamında Tarım Bakanlığı tarafından ilk su ürünleri sirküleri; '1 Numaralı Sirküler' 1973 senesinde yayınlanmıştır.

⁴² Anonim, 1986: 34.

⁴³ Bilecik, 1990: 34.

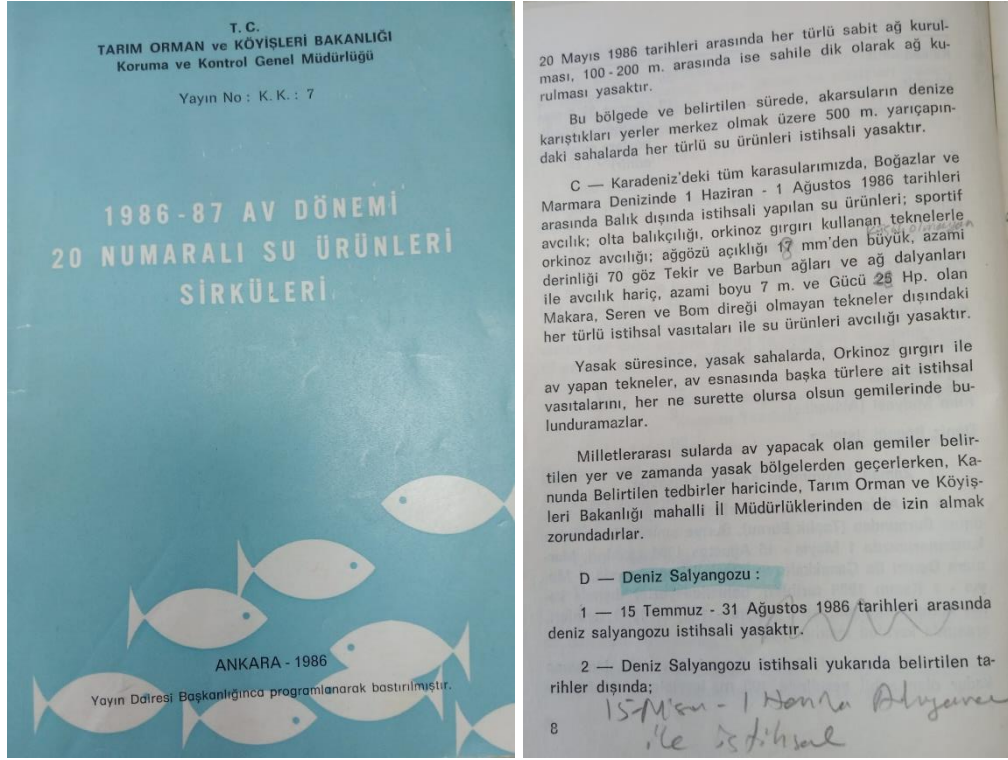

Foto. 6. Deniz salyangozu avcılığına ait ilk avcılık yönetimine ilişkin getirilen uygulamalar 1986-1987 dönemine ait '20 Numaralı Su Ürünleri Sirküleri' ile uygulamaya konulmuştur.

Bu dilekçeye istinaden 'Su Ürünleri Daire Başkanlığı' da deniz salyangozu hakkında geniş bir araştırmanın yapılmasına karar vermiştir.⁴⁴ Sonraki süreçte yine aynı dernek tarafından 1987 yılında deniz salyangozu avcılığında ağırlıklı olarak kullanılan algarnanın meydana getirdiği zararlar hakkında şu karar alınmıştır. "Algarna ve dip trolü avcılığı yapan balıkçılarımızın, bu avcılığın hem kendilerine hem de devletimiz için zararlı bir avcılık olduğunun anlatılmasına ve bilinçlendirilmesine oy birliği ile karar verilmiştir". Derneğin bu çabaları sonuçsuz kalmamış ve aynı yıl bu konuya ilişkin alınan bir karar ile de Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na teşekkür mahiyetinde bir yazı gönderilmiştir.⁴⁵ "21.5.1986 tarihinde Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Konseyi ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'ne deniz salyangozunun algarna ile avlanmasının yasaklanmasına dair istek dilekçemizin akabinde 27 Şubat 1987 tarihinde yasaklanmasından sonra teşekkür mahiyetinde Bakanlığa bir yazı yazılmasına karar verilmiştir".⁴⁶

6. Salyangoz işleme sanayini başlatma girişimleri

Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 'Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün resmi verilerine göre Türkiye'den Japonya'ya 1985-1988 yılları içerisinde 2779 ton işlenmiş deniz salyangozu eti ihraç edilmiştir. Bu ihracat sonucu 8 782 000 dolarlık döviz girdisi sağlanmıştır.⁴⁷ (Foto. 7).

⁴⁴ Doğu Karadeniz'deki deniz salyangozu stoklarının belirlenmesi, büyüme ve gelişmelerinin saptanması, yerel olarak üreme dönemlerinin belirlenmesi ve bunlara göre avcılığın düzenlenmesinde daha gerçekçi kararlar alınması amacıyla Düzgüneş vd (1992) tarafından Trabzon kıyılarında, 5-30 m derinliklerde algarna ile 1989-1990 arasında bir araştırma projesi gerçekleştirilmiştir. Düzgüneş vd, 1992: 143.

⁴⁵ Genç, 2015: 264.

⁴⁶ Bu karar 1988 yılına ait Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 'Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 22 Numaralı Sirküler' ile resmîyet kazanmıştır. İlgili Madde Şöyledir. "Deniz Salyangozu Avcılığı, Madde 8: 1 Nisan-15 Temmuz 1988 tarihleri arasında algarna (dreç) ile av istihsalı yasaktır."

⁴⁷ Çelikkale vd, 1999: 144.

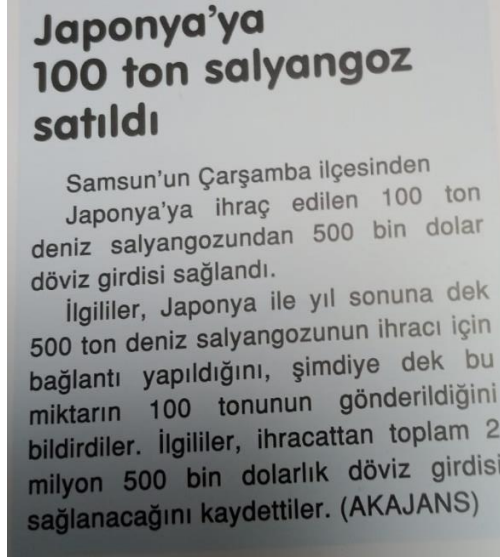

Foto. 7. 5 Temmuz 1984 tarihli Milliyet Gazetesi'nin 4. sayfasında 'Japonya'ya 100 ton salyangoz satıldı' başlıklı haber

Foto. 7 'deki haberde; “Deniz salyangozu 1980’li yıllarla birlikte Samsun su ürünleri sektöründe önemli bir ihraç kalemini oluşturmaya başlamıştır. Bu doğrultuda deniz salyangozu işleyen fabrikaların yanında binlerce ton deniz salyangozu doğrudan nakliye edilerek Ege ve Marmara Bölgelerindeki fabrikalara satılıyor” bilgisi yer almaktadır.

1984 yılında deniz salyangozu avcılığının başlaması ile birlikte ‘Baysoy’ firması tarafından 2003 yılına kadar fabrikada işlenen salyangoz et miktarları (et/yıl) aşağıda verilmiştir.⁴⁸

1984: 200 ton	1994: 732 ton
1985: 300 ton	1995: 796 ton
1986: 582 ton	1996: 781 ton
1987: 206 ton	1997: 1055 ton
1988: 244 ton	1998: 707 ton
1989: 442 ton	1999: 456 ton
1990: 317 ton	2000: 436 ton
1991: 629 ton	2001: 584 ton
1992: 255 ton	2002: 364 ton
1993: 442 ton	2003: 769 ton

Fabrikada işlenen salyangoz avına ilişkin et verilerinden de anlaşıldığı üzere özellikle 1990’lı yıllardan sonraki süreçte ihracat miktarında önemli artışlar sağlanmıştır. Şüphesiz bunun kıyısal kesimde yaşayan balıkçı topluluklarının sosyo-ekonomik yaşamları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bu konuya aşağıdaki bölümlerde değinilecektir.

1984 yılında ihracata yönelik olarak başlayan ilk deniz salyangozu avcılığı ile birlikte, sonraki yıllarda; 1992’de midye avcılığını da gündeme getirmiştir. İlk salyangoz avını işleyen fabrika 1984’de, Samsun’un Çarşamba ilçesinde ‘Menteşeoğulları’ firması tarafından açılmıştır (Foto. 8). Aynı yıl ‘Baysoy’ firması Trabzon, Çarşıbaşı’nda salyangoz işleyen ilk fabrikasını işletmeye açmıştır.

⁴⁸ Yazar tarafından Salim Baysoy ile Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen söyleşi.

Baysoy firması aynı dönemde Samsun, Yakakent'te de ikinci bir fabrikayı da kurmuşlardır. Bu iki fabrikada kesintisiz olarak 2005 senesine kadar salyangoz eti işlenerek ihracata sunulmuştur.

Foto. 7. Çarşamba, Menteşoğlu Salyangoz Fabrikasında çalışan işçi kızlar, 1985⁴⁹

Deniz salyangozu avcılığının 1980'li yılların başından itibaren Karadeniz kıyısı boyunca gündeme gelmesi ile birlikte, bu ürünün değerlendirilmesine ilişkin sektör konusunda da bir hareketlilik yaşanmıştır. İlk etapta salyangoz avının değerlendirilmesi konusundaki *'Baysoy Firması'*nın girişimleri beraberinde diğer yatırımcıları da cesaretlendirmiştir. Zira pazarı ve alım garantisi olan bu ürün için zaten çok karmaşık bir altyapıya da ihtiyaç yoktu ve bu konuda Türk girişimciler için eski yıllara dayanan tecrübeler mevcuttu. Özellikle 1950'li yıllar öncesine, hatta Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarına dayanan konservecilik tecrübeleri açısından da oldukça ileriye.⁵⁰

Aynı dönemde *'Mazlumoğulları'* olarak anılan Yusuf Mazlum'a ait *'Fribal'* adlı bir firma da 1983 senesinde Yomra'da faaliyete başlamıştır. Trabzonlu bir müteşebbis olan Yusuf Mazlum bu tesisi başlangıçta soğuk hava deposu olarak faaliyete geçirmişti. *'İran İslam Devrimi'*nin gerçekleştiği 1979 yılında Batının uyguladığı ambargoya karşı Türkiye üzerinden aracı firma olarak İran'a gıda sevkiyatına yönelik olarak faaliyette bulunmaktaydı. Deniz salyangozu avcılığı para getirmeye başlayınca ilk etapta, 1983'de Hopa'da bir soğuk hava deposu ve küçük bir atölye kurulmuştu. Balıkçılardan topladıkları malı burada işliyorlardı. 5-6 sene burada salyangoz işledikten sonra 1990'lı yılların başında salyangoz işleme faaliyetini Yomra'da kurdukları *'Fribal'* tesislerinde sürdürmeye karar vermişlerdir. Bununla birlikte ilk yıllarda, fabrika açmadan önce *'Baysoy Firması'*na mal toplayarak bu işe girmişti. Başlangıçta balıkları dondurarak bu işe başlayan şirket, 1983 yılından itibaren 2003 yılına kadar faaliyetlerini Yomra'daki fabrikasında sürdürmüştür. Daha sonra deniz salyangozu işleme ünitesi, yol yapım çalışmalarının üretimi aksatması nedeniyle İstanbul Silivri'ye taşınmıştır. Firma yeni yerleşkesinde 400 ton/yıla varan bir üretim kapasitesi ile faaliyetlerine devam etmektedir.⁵¹ Bugün salyangoz işleme piyasasının neredeyse yarısını elinde bulunduran *'Sadıklar'* firması ise bu işe daha sonra; 1993'de Maçka, Çağlayan'da kurdukları fabrika ile girmişlerdir. Fabrikanın sahibi Ethem Sadıklar daha sonra, 1999'da Yakakent'te yeni bir fabrika açmış ve bu entegre tesisler ile salyangoz ihracatında ilk sıraya yerleşmiştir.

Samsun balıkçılık piyasasında deniz salyangozunun yerel konuşma dilindeki karşılığı *'tokalak'* 'tır. İlk yıllarda Samsun yöresinde karaya çıkarılan deniz salyangozu balıkçılar tarafından kolayca tüccara verebilecekleri *'Belediye Evleri'* semtinde bulunan kumsala getiriyorlardı.

⁴⁹ Genç, 2015: 264.

⁵⁰ Zengin, 2020: 443-475

⁵¹ Köse, 2014: 205-339.

Teslimat yeri burasıydı. Burada bu işin kabzımallığı yapan kişiler salyangozu kantara alarak, balıkçıya fiş keser ve sonrasında da ödeme yapıyorlardı. Bu bölgede salyangoz avını ilk pazarlayan kişi Celal Öksüz'dür (1958-1986). Celal Öksüz'ün sayesinde Samsunlu balıkçılara deniz salyangozu avcılığının, balık avcılığından daha karlı bir iş olduğunu fark etmelerinde önemli çabaları olmuştur. 'Belediye Evleri' sahilinde, şimdiki Bandırma Vapuru 'nun bulunduğu noktada salyangoz alımı yapan kabzımallar (aracılar), günde yaklaşık 10 kamyon malı fabrikalara sürüyordu.

Bu sektörün aracı, mal toplayıcılarından olan Celal Öksüz sonraki yıllarda Samsun, Trabzon-Araklı'ya kadar olan kıyı bandında istihsal edilen deniz salyangozunu toplayıp, işlenmek üzere fabrikalara sevk etmiştir. Samsun sahillerinin ilk salyangoz avcılarında Özcan Sancak 1980'li yıllardaki salyangoz avcılığının hayatlarını nasıl değiştirdiğini, bu işten nasıl para kazandıklarını şu şekilde anlatmıştır; "Salyangozda 1980'li yıllarda yoğun bir avcılık yaşandı. Neredeyse tüm küçük kayıklar salyangoza çalışır hale geldi. Üç-beş sene içerisinde aşırı avlanma ile birlikte miktarı ve boyu ufaldı. Bu işten o zamanlar çok para kazandık. Bir sezonda günlük hasılatımla Mecidiye 'ye gider, 30 adet küçük altın aldığımı bilirim". Salyangoz avının balık istihsalinden kat be kat daha fazla kazanç sağlaması sebebiyle birçok balıkçı balık avcılığından vazgeçmiştir. İlk yıllarda salyangoz avının kilogram fiyatı 40 Lira tutarındaydı. 1984 verilerine göre 2 kg salyangoz ile 1 litre mazot alınabiliyordu...⁵²

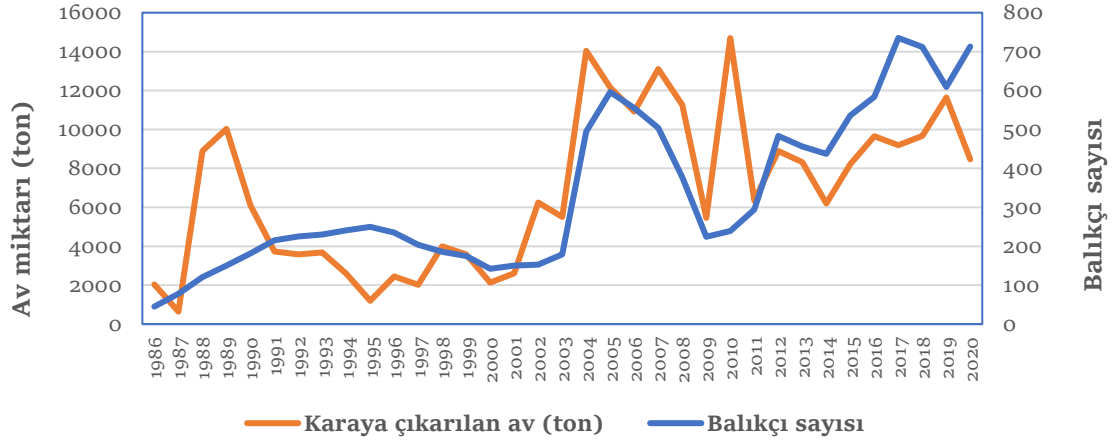
Salyangoz avcılığının başlaması ile birlikte Karadeniz kıyısı boyunca geleneksel kıyı balıkçılarının değişmeye başlayan hayatına ilişkin çarpıcı bir başka anekdot da Çerkezlerin İbrahim olarak tanınan Yakakentli balık komisyoncusu İbrahim Batı'nın söyledikleridir; "Bizim bu kıyılarda salyangoz işi 1985 yılında başladı. Halen bu avcılık artarak devam etse de 1985-1990 yılları arasında avlanan ürün kadar hiçbir dönem salyangoz avlanmamıştır. O yıllarda 'Kerevit-taş' adına sezonu açık olduğu sekiz ay boyunca 5 bin ton kadar mal alıyordum. Diğer firmalar ile birlikte düşünüldüğünde yıllık 10 bin ton ürün alındığı söylenebilir".⁵³

7. Salyangoz avcılığına ilişkin ilk avcılık verileri

Deniz salyangozuna yönelik ilk ticari avcılık 1984 yılında başlatılmasına karşın, av verileri ilk olarak 1986 yılından itibaren periyodik olarak TÜİK'in yıllık raporlarına girmeye başlamıştır. Bu veriler incelendiğinde başlangıç yıllarında az sayıda balıkçı olmasına karşın, karaya çıkarılan av miktarının geçen son dört on yılın istatistikleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Her on yıllık periyotlar için balıkçı sayısı ile karaya çıkarılan av miktarı mukayese edildiğinde 1980'lerdeki birim çabadaki ortalama av miktarının; yani balıkçı başına düşen avın 45.5 ton/yıl olduğu hesaplanmıştır (Şekil 1). 1990'lardaki av çabası 14.2 ton/yıl, 2000'ler için 29.9 ton/yıl ve 2010'lu yıllar için ise 16.1 ton/yıl olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz avcılığın ilk başladığı yıllarda henüz el değmemiş bir salyangoz stokunun varlığı ve balıkçı sayısının azlığı nedeniyle birim çabadaki av miktarının yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte geçen yıllar Karadeniz kıyısı boyunca kıyı balıkçılarının deniz salyangozunu avcılığının giderek para kazandıran bir faaliyet olduğunu görmeleri ile birlikte bu avcılığa olan ilgi de giderek artmıştır.

⁵² Genç, 2015: 264.

⁵³ Arpa, 2012: 284.

Şekil 1. Türkiye'nin Karadeniz kıyıları boyunca başlangıcından 2020 yılına kadar ki deniz salyangozu balıkçı sayısı ile karaya çıkarılan av verilerinin dağılımı.

İlk yıllarda avcılık daha çok Samsun şelf bölgesi ve Doğu Karadeniz (Trabzon) kıyılarında yoğunlaşmasına karşın, 2000'li yıllardan sonra Karadeniz kıyısı boyunca tüm balıkçı lokalitelerinde bu avcılığa olan ilgi giderek artmaya başlamıştır. Küçük boy grubuna sahip trol balıkçıların ve genelde kıyı balıkçıların, deniz salyangozu avcılığını daha fazla tercih etmelerinin nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür. (1) Kıyusal balık kaynaklarının çevresel iklim değişikliği ve yoğun bir şekilde yapılaşması, gırgır ve trol gibi endüstriyel balıkçılığın kural-sızlığı gibi nedenler ile hızlı bir şekilde bozulmaya ve daralmaya başlamasından, (2) İşletme masrafları (ağ gideri gibi) komisyon, navlun, ambalaj, tayfa ve pazarlama gibi giderler yoktur. (3) Her koşulda fabrikaların alım garantisinin/pazarının olması. (4) Başta akaryakıt olmak üzere diğer balıkçılık yöntemlerine göre işletme girdi ve masraflarının minimum düzeyde olması. Balıkçı kendi yaşadığı yerleşime yakın sahalarda ve kıyıya çok yakın bölgelerde avlandığı için diğer masrafların maliyeti diğer avcılık yöntemlerine göre çok düşüktür. (5) Deniz salyangozunun fiyatları sezon boyunca sabittir ve önceden açıklanmaktadır. (6) Fabrika/işleme tesisi sahipleri önceden salyangoz avcularına avans vererek, balıkçıların zor günlerinde ve sezon dışındaki mali problemlerinin çözümüne doğrudan katkı sağlamaktadırlar.

1986 yılına ilişkin ilk kayıtlarda salyangoz avlayan balıkçı sayısı 45 iken,⁵⁴ bu sayı 2017'de 735'e kadar çıkmıştır.⁵⁵ Şüphesiz yıllar içerisinde deniz salyangozu stokunun çok yüksek düzeyde işletilmesi, pazar sorunun bulunmaması, alım garantisi gibi etkenler ile birçok kıyı balıkçısı bu avcılığa yönelmiştir. Bu sebeplerin de ötesinde daha fazla av-daha fazla gelir beklentisi ile bu karlı avcılık beraberinde kural-sızlığı, yasakları hiçe sayma ve birçok usulsüz/illegal avcılığı beraberinde getirmiştir.

Salyangoz avcılığının ilk başladığı tarihten itibaren; yaklaşık 40 yıllık bir dönemde, görece av miktarı en fazla 2004 ile 2010 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Av miktarının arttığı yıllarda buna paralel olarak balıkçı sayısında da bir artış gözlenmiştir. Bununla birlikte 2010'lu yıllardan sonraki süreçte artmaya devam eden ve 700'lere kadar çıkan aktif salyangoz balıkçısına, dolayısıyla av gücüne karşın av miktarında aynı oranda bir gelişme sağlanamamıştır. Bu durumun büyük ölçüde av baskısı ile ilişkisi bulunmaktadır. Artan av baskısı ile birlikte balıkçı başına düşen av miktarında da görece düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Salyangozun avcılık tarihinde, en yüksek av miktarına 14.7 bin ton ile 2010 yılında ulaşılmıştır. Bununla birlikte sonraki yaklaşık on yılda salyangoz balıkçı sayısındaki artışa rağmen karaya çıkarılan toplam av miktarı 8 tonların altına düşmüştür. Bu düşüşün aşırı avlanan salyangoz

⁵⁴ Zengin, 2006.

⁵⁵ Zengin vd, 2018: 141-159.

populasyonu ve artan balıkçı sayısı ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Örneğin salyangoz balıkçı sayısının 735 gibi maksimum seviye ulaştığı 2017 yılındaki av miktarı 9 bin tonlara gerilemiştir.

2000'li yılların başından itibaren salyangoz avının artışıdaki en önemli sebeplerin başında Karadeniz kıyısı boyunca, özellikle demersal balık stoklarındaki çöküşün önemli bir payı bulunmaktadır. Bölgede önemli bir güç olan dip trol avcılığındaki hedef balık türlerinin (mezgit, barbun, kalkan) boyca ve biyomas olarak azalması, kıyı boyunca birçok balıkçıyı deniz salyangozu avcılığına yöneltmiştir.⁵⁶ Bununla birlikte salyangoz av çabasının artması ile birlikte stoklarda da paralel bir artış sağlanamamıştır. Özellikle 2010'lu yıllardan sonra balıkçı sayısının artışına karşın karaya çıkarılan salyangoz av miktarı; birim çabadaki av miktarı düşmeye başlamıştır. Şüphesiz bu durum kıyı balıkçılığının istihdamı açısından önemli bir sorunsalını da gündeme getirmiştir. 2020'li yıllara kadar çevreciler, balıkçılık uzmanları ve balıkçılık biyologları tarafından deniz salyangozunun Karadeniz ekosistemi için yabancı/egzotik bir tür olduğu ve mutlaka yakın kıyı ekosisteminden çıkartılması, ya da en azından predatörü olmayan bu türün populasyonun azaltılması gerektiği yoğun olarak kabul görürken⁵⁷ bundan sonraki süreçte sosyo-ekonomik boyutu, kıyasal topluluklara sağladığı ekonomik fayda öne çıkmıştır.⁵⁸ Bu süreçten sonra tüm Karadeniz ülkeleri tarafından, deniz salyangozu avcılığının 'sürdürülebilir balıkçılık yönetimi' kurallarına göre yönetilmesi anlayışı benimsenmiştir. Hatta stokun daha dengeli ve koruyucu bir anlayışla avlanması benimsenmiş ve FAO-GFCM (Akdeniz Balıkçılık Komitesi) tarafından Karadeniz ülkeleri arasında ortak bir yönetimsel çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmalarda bir taraftan deniz salyangozu stoklarının sürdürülebilirliğine yönelik populasyon araştırmaları sürdürülürken, diğer taraftan bu canlının yoğun olarak avlandığı av aracı; algarna ağının yakın kıyı zeminindeki tahribatını/negatif etkisini azaltmaya yönelik modifikasyon av aracı denemeleri başlatılmıştır.⁵⁹ Tüm bu çalışmalara paralel olarak kıyı boyunca bu avcılığa yapan toplulukların sosyal, ekonomik ve yaşam biçimlerine, balıkçılık algılarına yönelik araştırmalar da başlatılmıştır.⁶⁰

8. Kendi Kurallarını Yaratan Bir Avcılık

Deniz salyangozu sektörü pek çok balıkçı için cazip olduğundan, balıkçılar bu fırsatı kendi lehlerine çevirmek için olabildiğince acele davranmaktadırlar. Bu kaynağı kullanma açısından balıkçılar arasında acımasız bir rekabet, büyük bir yarış vardır. Daha fazla av elde etmek, kendi komşusunu, yakın arkadaşını geçmek için bu yarışta her türlü yasadışılığı göze alabilmektedirler. Bu nedenle balıkçılar deniz salyangozu avcılığında, bir ölçüde informal olarak kendilerinin koyduğu kurallar ile hareket ederler.

Türkiye'deki çoğu su ürünleri kooperatifi gibi deniz salyangozu balıkçıların ilişkili olduğu kooperatifler de balıkçıların resmi olmayan/illegal hareketlerin uygulanmasında ya da takibinde herhangi bir aktif rol alamaz. Kooperatif yöneticileri bu tür gayri resmi avcılık hareketlerini görmemezlikten gelerek, herhangi bir girişimde bulunmazlar. Samsun kıyılarında özellikle Çarşamba sahillerinden başlayarak Yeşilirmak'ın ağzından Ünye'ye kadar uzanan geniş bir alanlarda kurallara uymadan avcılık faaliyetlerini sürdürürler. Bu kuralsızlıkta yaz avcılığı, gece avcılığı, çift algarna ve kıyı mesafe yasağı gibi her türlü yasal olmayan uygulamalar bulunmaktadır.

Devlet görevlilerinin/kontrol elemanlarının gözünde yaptıkları bu avcılık çoğunlukla yasadışıdır. Özellikle Termeli balıkçılar, Karadeniz balıkçıları arasında, yasaların ve düzenlemelerin sıklıkla ve rutin olarak hiçe sayıldığı bir yerleşim olarak anıldığından, buradaki salyangoz

⁵⁶ Gümüş ve Zengin, 2011: 19.

⁵⁷ Janssen vd, 2011: <https://maritime-spatial-> ; Knudsen 2014: 59-92.

⁵⁸ Zengin, 2022.

⁵⁹ Kaykaç vd, 2018: 251-258; GFCM, 2020: BlackSea4Fish Project.

⁶⁰ Ulukan vd, 2018; Soma vd, 2018: 73-86.

balıkçılar kendi çevrelerinde ‘Teksaslı’ olarak adlandırılırlar. Terme, Yalı Mahallesi’nde bir balıkçı bu durumu “Bizim devletle ilişkimiz yoktur” cümlesiyle özetlemiştir. 12 metreden küçük teknelerle trol yapmak dâhil, trol avcılığına kapalı alanlarda (sınır Terme’nin hemen doğusundan başlar) trol yapmak gibi pek çok düzenlemeyi sürekli olarak ihlal ederler. Devlet yetkililerinin gözünde Terme balıkçıları suçludur. Zaman ve mekânda süren yasadışılıkların pek çoğu devlet aygıtlarının ulaşamadıkları alanlarda (büyük nehir ağızlarındaki deltalarda, gece boyunca) gerçekleştirilmektedir. Ancak bu yasadışılıkların bir kısmı, özellikle yaz aylarında gerçekleştirilen trol avcılığıdır. Terme’deki trolcülerin bir kısmının güçlü politik bağlantıları olan Samsun’daki etkili balık tüccarları tarafından korunduğu bilinmektedir. Bunlar ‘patron’ (hi-maye eden) olarak adlandırılır. Ancak gerçekte o bölgeyi idare edenin ‘mafya’ olduğu da söylenmektedir. Yasadışı avcılık bu kanal aracılığıyla gerçekleşir ve onlar balıkçıları denetimlere, takibatlara karşı korurlar. Aynı zamanda balıkçılara araba, telefon gibi hizmetleri de sağlamaktadırlar.⁶¹

Pratikte, kamu/yönetim tarafındaki gevşeklik; kontrol ve denetimler için yeterli kaynakların olmayışı (özellikle 2005’e kadar)⁶², deniz salyangozu fabrikası sahiplerinin politik baskısı deniz salyangozu balıkçılığına konan kısıtlamalara bağlı kalınmaması sonucunu doğurmuştur. Samsun ilinde 2005 yılında 154 tekne deniz salyangozu avcılığı için lisans almışken, uygulamada 400’den fazla tekne bu bölgede aktif olarak balıkçılık yaptığı tespit edilmiştir.⁶³ Yasadışı olmasına rağmen pek çok tekne, aynı operasyonda iki algarna ağını kullanmakta ve çoğu yine yasadışı olarak gece çalışmaktadır. Bu balıkçılık yaz boyunca yasadışı olmasına rağmen –en verimli avların yapıldığı dönem- Haziran, Temmuz gibi sıcak aylarda da devam etmektedir. Yaz dönemi avcılığı yasak olmasına karşın deniz salyangozu işleyen fabrikaların aynı dönemde faaliyetlerini sürdürmesi de önemli bir paradokstur. Özetle deniz salyangozu avcılığının önemli bir kısmı yasadışıdır.

Salyangoz balıkçıları ile fabrika/işletme sahipleri arasında mal alımından parasal ilişkiler (ön ödeme/avans temini) araçlar/komisyoncular tarafından sağlanmaktadır. Fabrika sahiplerinin deniz salyangozu alımındaki en büyük endişeleri fiyatın seviyesidir. Deniz salyangozu için belirlenen fiyatlarda kabukların büyüklüğü belirleyicidir. Fiyatlar salyangozun büyüklüğüne göre önemli ölçüde değişmektedir. İşletme sahipleri için Uzak Doğu pazarlarında elde edilen ve istikrarlı bir deniz salyangozu arzının güvence altına alınması önemlidir. 2008’de orta boy salyangozlar 6 USD/kg et fiyatına, küçük salyangozlar ise 5 USD/kg et fiyatına ihraç edilmiştir.⁶⁴ Bu nedenle yaz aylarındaki salyangoz avcılığı fabrika sahiplerinin işine yaramaktadır. Zira bu dönemde daha büyük boydaki ergin bireyler sığ kıyı sularına göç ederler. Bu periyotta daha verimli bir avcılık sağlanır.

Fabrikalarda deniz salyangozu her şeyden önce ticari bir meta olarak görülmektedir. Bunun yeni bir tür olup olmadığı, ekosistem üzerindeki predasyon baskısı veya algarnanın yakın kıyı bentiğine yaptığı zararın boyutları fabrika sahiplerini ve işçileri, hatta salyangoz avcılarını da hiç ilgilendirmez. Aksine, fabrika sahipleri için en hassas ve tartışmalı konu deniz salyangozu avcılığına devlet tarafından getirilen düzenlemelerdir. Av büyüklüğüne ve av veriminin lehine olabilecek düzenlemeler için Ankara’daki politikacılar ve Bakanlık yetkilileri ile sürekli olarak kulis çalışmaları yürütülmektedir. Fabrika sahipleri balıkçılar ve resmi yetkililer arasında tarafsız değillerdir ve her türlü salyangoz piyasasının düzenlenmesinde bir şekilde etkili olmaya çalışırlar. Buna balıkçının avladığı salyangoza biçilen fiyatta dâhildir. Balıkçılar bu değişmez

⁶¹ Knudsen ve Koçak, 2011: 221-249.

⁶² Denetimlerdeki sıkışma Türkiye’nin balıkçılık politikasının Avrupa Birliği’ne uyumlandırılması sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor gibi görünmektedir. Pratikte Tarım Köyişleri Bakanlığının yerel kontrol birimlerince yürütülen denetim faaliyetlerinin askeri Sahil Güvenlik birimlerine devredildiği görülmektedir. Bu birimler daha iyi ekipmanlara sahiptirler ve muhtemelen daha az bozulmuşlardır.

⁶³ Knudsen ve Zengin, 2006.

⁶⁴ Knudsen ve Zengin, 2006.

durum kanıksamışlardır ve bu konuda fazla bir tepki göstermezler. “Salyangoz piyasasını; hem ürünün fiyatını, hem de balıkçıya sezon öncesinde verilecek avansın inisiyatifi patronların elindedir. Herşeyi onlar kontrol etmektedir.” Her av sezonu öncesinde salyangoz işletme/fabrika sahipleri toplanarak o yılın cari fiyatları, döviz değerleri dikkate alınarak büyük, orta ve küçük ‘mal’ için sabit bir fiyat belirlenmekte ve bu fiyata hemen hemen tüm işletme sahipleri uymaktadır. Genel olarak küçük mal fabrikalarca tercih edilmemektedir. Daha çok orta ve büyük boydaki salyangozlar tercih edilmektedir.

9. Salyangoz Avcılığının Kıyı Topluluklarının Sosyo-Ekonomik Hayatı Üzerindeki Etkileri

Deniz salyangozunun geleneksel beslenme alışkanlıkları, özellikle de dinsel inançlar/tabular nedeniyle Türkiye’deki topluluklar arasında tüketimi yoktur. İç tüketim yerine Asya pazarlarına ihraç edilmektedir. Uluslararası pazarda etine olan talep, 1980’lerde Türkiye’deki kıyı balıkçıların yaşamını önemli ölçüde değiştirmiştir. Diğer taraftan aynı yıllarda balık stoklarının azalmaya başlaması ile birlikte geleneksel kıyı balıkçıları tarafından ekonomik değeri hızlı bir şekilde artmıştır.

Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren Türkiye’nin Karadeniz kıyılarında geleneksel kıyı balıkçıların hedef avını oluşturan kalkan balığı avcılığının giderek azalmasından sonra, alternatif bir gelir kaynağı olarak deniz salyangozu avcılığı önemli bir balıkçılık tercihi oluşturmuştur.⁶⁵ Deniz salyangozundan 2000’li yılların başında elde edilen ortalama ihracat geliri yaklaşık 4 milyon Euro’dur. Türkiye istatistik verilerine göre, 2004 yılından bu yana bu kazançta görece düzenli bir düşüş olsa da, tekne başına gelir deniz salyangozu balıkçıları için hala önemini korumaktadır. Balıkçı başına ortalama yıllık kazanç yaklaşık 5600 €’dur. Eurostat’a göre, Türkiye’de ulusal asgari ücret Temmuz 2014’te aylık 425 Avro, yani yıllık 5100 Avro idi. Bu düşük gelir düzeyinin balıkçıların tam zamanlı çalışmamasından kaynaklanmış olduğu rapor edilmiştir. Ancak, baskın olarak 6 ile 12 metrelik tekne grupları için maksimum potansiyel çalışma süresi 160 gün olsa bile, tam zamanlı bir mesleğe yakın olan salyangoz balıkçıları denizde yılda aktif ortalama 115 gün geçirmektedir. Bununla birlikte, ortalama olarak, balıkçıların ulusal asgari ücreti bile kazanmadıkları görülmektedir. Bu AB koşulları çalışma hayatı standartları için de çok düşüktür. Üstelik denizdeki çalışma hayatının çok riskli işçilik grubuna girmesine karşın; daha da kötüsü, balıkçıların yeterli düzeyde sosyal güvenceleri yoktur.⁶⁶

Bölgedeki salyangoz balıkçılığının başlamasına ve gelişmesine paralel olarak balıkçılıkta en önemli lojistik imkân olan liman, barınak gibi altyapı tesislerinde de bu dönemde önemli bir gelişme sağlanmıştır. Şüphesiz bunun o dönemdeki makroekonomik politikadaki değişimle de yakından ilişkili olduğu söylenebilir.⁶⁷ 24 Ocak 1980 yılında Türkiye’deki yarı karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte balıkçılıkta bu değişimden payına düşeni almıştır. Samsun’da deniz salyangozu avcılığının en fazla yoğunlaştığı balıkçı yerleşimlerinin başında yer alan Dereköy balıkçı barınağının yapımına da bu yıllarda (1985) başlanmıştır. Samsun’da batıdan doğuya hem büyük teknelere hem de birçok küçük tekneye barınak imkânı sağlayan beş büyük balıkçı yer almaktadır (hizmete açılış yılları parantez içinde verilmiştir); Yakakent (1973-1994), Toplu köyü (Alaçam) (2009), Dereköy (Ondokuzmayıs) (1994’ler), Canik (Samsun Merkez) ve Terme (1994’ler). Yakakent ve Samsun merkezi trol balıkçılığının ilk geliştiği limanlar ve balıkçı topluluklarıdır. Terme, Dereköy ve Toplu yerleşimleri deniz salyangozu avcılığının başlaması ile daha çok popüler olmuş, hem küçük (salyangoz avcılığı) hem de büyük (trol avcılığı) tekneler ile önem kazanmıştır.⁶⁸

Bu balıkçı yerleşimleri içerisinde Samsun’un Alaçam ilçesine bağlı Toplu köyü balıkçı barınağı deniz salyangozu avcılığı açısından diğerlerine göre daha farklı bir karakteristiğe sahiptir.

⁶⁵ Knudsen vd, 2010: 252-269.

⁶⁶ Knudsen ve Koçak, 2011: 221-249.

⁶⁷ Zengin: 2019: 31-67.

⁶⁸ Knudsen vd, 2010: 252-269.

Salyangoz avcılığının başlamasından önce Toplu çok geniş ve uzayan Bafra deltası boyunca kıyıda yer alan küçük bir balıkçı köyüydü. Samsun'daki diğer balıkçı yerleşimleri gibi balıkçı topluluklarının çoğunun geçmişi; başta yoksulluk gibi sebeplerden ötürü eski yıllarda; Trabzon, Giresun, Ordu gibi yerleşimlerden Karadeniz'in en verimli topraklarına sahip Samsun'a göç etmiş ailelerden ileri gelmekteydi. 1980'li yılların başına kadar da balıkçılık çok fazla gelişmemiştir. En belirgin avcılık, kıyı uzatma ağları ve paletli trol ağları ile yapılan kalkan balıkçılığıydı. Bunda balıkçılık için elzem olan altyapı sorunlarının da önemli payı bulunmaktaydı. Toplu balıkçı barınağı 1990'lı yılların başında planlanmasına karşın, 2009'da tamamlanarak hizmete açılmıştır. Liman öncesinde balıkçılık açısından ilkel bir görüntüsü vardı bu barınağın. Doğal bir barınaktı ve tekneler kıyıda, halatlarla, traktörlerle ve el yardımı ile kumsala çekilerek, feleklere bağlanıyordu. Limanın yapılması ile bu yerleşimde ve çevresindeki balıkçı sayısında gözle görülür artış meydana gelmiştir.⁶⁹ 2000'li yıllardan önce Toplu ve civarında yaklaşık 15 deniz salyangozu avcısı varken, 2020'li yıllarda bu sayı 50'nin üzerine çıkmıştır. Barınağın sağladığı güven ile yöredeki 30 yaş altındaki genç kuşaklarda salyangozculuğa yönelmiştir. Kıyısız topluluklar için artan nüfusa karşı, iş-istihdam olanağı açısından deniz salyangozu avcılığı bu bölge için de önemli bir açığı kapatmıştır.

Karadeniz'in Türkiye kıyılarında tarihsel olarak deniz salyangozu avcılığının ilk olarak başladığı ve en hızlı gelişme göstererek, bugün bile aynı önemini koruduğu Samsun şelf bölgesindeki salyangoz balıkçıları bazı ortak toplumsal hasletlere sahiptir. Bu özelliklerin başında göç olması gelmektedir. Karadeniz'in kıyılarına paralel şekilde yükselen güneyindeki yüksek dağ köylerinde yaşayan yoksul ahali, Samsun'daki kıyı balıkçı yerleşimlerine, Terme, Dereköy ve Yeşilirmak, Kızılırmak gibi büyük nehirlerin delta ağzlarına göç etmişlerdir. Terme ve Dereköy gibi 1980'lerden sonra deniz salyangozu avcılığı ile karakterize balıkçı yerleşimindeki salyangoz balıkçıların %65'i yaklaşık üç kuşak öncesinden Doğu Karadeniz'in (Giresun, Ordu, Trabzon ve Rize) yüksek dağ köylerinden, 1940, 1950 ve 1960'larda, bu bölgeye göç etmişlerdir. Göç nedenleri büyük oranda (%62) ekonomik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Orman ile kaplı, tarıma dayalı yetersiz kapalı-köy ekonomisi bu göçü tetikleyen en önemli etkenlerdir.⁷⁰

Samsun kıyı yerleşimlerine göç eden birçok yerel göçmen için bu uçsuz bucaksız sazlıklarla kaplı düz ovalıklar, delta ağzları vukuat yapan, husumet sahibi birçok insanın kaçıp-gizlenmek, izlerini kaybetmek için bulunmaz mekânlardı. 1940'lı, 50'li yıllarda bu bölge Trabzon'un, Giresun'un, Ordu'nun yüksek dağ köylerinden gelen ve sınıfsal yapı açıdan toplumun en uç/marjinal kesiminden insanların umudu olmuştur. Bugün deniz salyangozu avcılığında ün yapmış ve Muşta olarak bilinen Dereköy⁷¹'ün sahilleri bir zamanlar jandarma müfrezelerinin iz sürdüğü kayıp/unutulmuş topraklardı. Bir bakıma salyangoz avcılığının Samsun'da henüz esamisi okunmazken, 1980'li yıllar öncesinde Karadeniz'in bu yerli göçmenleri akrabaları tarafından bölgeye davet edilmiş ve Yeşilirmak ile Kızılırmak arasındaki verimli topraklarda yaygın olarak yürütülen tarım işçisi olarak bu topraklarda tutunmaya çabalamışlardır. Daha sonra kıyı balıkçılığı ve deniz ile tanışmışlar ve büyük balıkçı teknelerinde mevsimlik tayfacılık işi olarak çalışmaya başlamışlardır. İlerleyen süreçte denizi ve balık tutmayı sevmiş ve yaşam tarzı olarak balıkçılığı benimsemişlerdir.

⁶⁹ Knudsen, 2008: 290.

⁷⁰ Ulukan vd, 2018.

⁷¹ Samsun Merkez 30 km uzaklıkta ve Kızılırmak havzasında yer alan Dereköy (Muşta) kasabası, 1940'lı yıllara kadar tamamen boş ve tarım dışı arazilerden ibaretti. Muşta'nın karışık bir etnik yapısı vardır. Kürt kökenli insanların yaşadığı mahalleler de olmakla birlikte, 1950'li yıllardan sonra Doğu Karadeniz'den, özellikle Trabzon-Of, Çaykara, Sürmene, Araklı, Tonya ve Şalpaazarı gibi yüksek kasaba ve köylerinden gelen ve birçoğu geçim sıkıntısı çeken yoksul insanlar ile vukuat işleyerek birçoğu kaçmak zorunda kalan suçlular tarafından buradaki yerleşim hareketleri başlamıştır. Sahil bölgesine yerleşenler zamanla balıkçılık mesleğine yönelmişlerdir. Özellikle de 1980'den sonraki süreçte deniz salyangozu avcılığına geçiş yapmışlardır.

Bununla birlikte Samsun bölgesinde deniz salyangozunun gündeme gelmesinden sonraki süreçte balıkçılıkla iştigal etmeyen sahil köylerindeki birçok aile de deniz salyangozu avcılığına hücum etmiştir. Bu kaynağın ne denli kazançlı olduğunu gören ve çoğunlukla tarımsal faaliyet ve hayvancılıkla geçinmeye çalışan ahalî, malını-mülkünü, toprağını, öküzünü-hayvanını satarak bir üretim aracı/tekne sahibi olmuştur. Bu nedenle yapılan bir araştırmada Samsun bölgesindeki balıkçıların %49'u çocuk ve yeni yetme gençlerden; 12-13 yaş grubundan meydana geldiği tespit edilmiştir.⁷² Öte yandan, salyangoz avcılığının yatırım ve sabit maliyetleri, ailelerinin refahı için umut verici bir faaliyet olarak diğer balıkçılık yöntemlerine göre nispeten daha düşüktür. Bu nedenle birinci nesil rapana balıkçıların çoğu (%65), daha büyük gemilere ve diğer balıkçılığa, yani 1990'ların sonuna kadar dip trolü ve çaça balıkçılığı için endüstriyel orta su trolüne yatırım yaptıktan sonra balıkçılık faaliyetlerini değiştirmiştir.⁷³

Samsun'un Terme ilçesine bağlı Yenimahalle balıkçı barınağı bölgesel deniz salyangozunun gelişimi açısından ilk yerleşimlerden biridir. Terme kıyı boyunca geniş bir alana yayılmıştır. Lokal olarak birbirinden oldukça farklı demografik özellikler sahiptir. Çoklu bir etnik yapıdadır. Balıkçı toplulukları arasında Doğu Karadeniz'in yerel halkları, Doğu Anadolu'dan gelen Kürt kökenli ahalî, bu yöreye 19. asrın sonlarında, Kuzey'den Kafkasya kıyılarından göç eden Çerkezler, Alevi ve Roman toplulukları ile karışık bir yapı sergilemektedir. Terme'de balıkçılığın uzun bir geçmişi yoktur. 1990'lara kadar Terme'de büyük balıkçı teknesi yoktu. Ancak Samsun'daki trollerde, ya da İstanbul'daki gırgırlarda tayfa olarak çalışmak yaygındı. Tayfacılık demek gurbetçilik demek, İstanbul'da, Marmara'da, Ege gibi uzak diyarlarda, denizin kahrını çekmek, uzun bir süreyi aileden, çoluk-çocuktan uzakta, riskli-tehlikeli bir ortamda geçirmek demektir. Bütün bu zorlu hayat çok küçük yaşta başlamış ve devamında kendi işinin patronu olmaya zorlamıştır bu bölgedeki birçok kıyı insanlarını. Başlangıçta gırgır ve trol gibi büyük balıkçı teknelerinde tayfacılıkla işe başlamış, buradan elde ettikleri birikim ile kendi teknelerine sahip olmuşlardır. Şüphesiz bu geçişte 1980'li yılların ilk yarısında başlayan deniz salyangozu avcılığı en büyük tetikleyici güç olmuştur.

Bölgede 1990'ların başında boyları 7-8 metreye ulaşan çok sayıda küçük tekne mevcuttu. 1990'ların başında Terme Limanı inşa edildi. Bu liman aynı zamanda Terme'deki balıkçılar için büyük teknelerin inşası için iyi bir gelişmeydi. Çünkü teknelerini bağlamak için kumsallara ya da sığ nehir yataklarına bağımlılıkları kalmamıştı. 1990'lar boyunca ve 2000'lerin başında tekne sayısı arttı. Tekne sayısı 2005'te 400'ü aştı. Bunlardan 27'i 15-20 metreyi bulan trollerdi. Yüzlerce tekne deniz salyangozu için deniz dibini taramaya başladı. Deniz salyangozu avcılığı genellikle orta boy (8-12 metre) ve çok amaçlı teknelerle yapılırken, yaz mevsiminde trol avcılığı da yasak olduğundan büyük tekneler de salyangoz avında kullanılmıştır. Tersinden söylenirse 12 metreden küçük tekneler için trol avcılığı yasak olmasına rağmen onlar da trol avına yönelmişlerdir.⁷⁴

Terme'deki balıkçılığın merkezi olan Yalı Mahallesinde yaşayan balıkçı aileleri ile yapılan mü-lakat bu yerleşimdeki salyangoz balıkçılığının nasıl başladığına dair birçok ipucu sunmaktadır.⁷⁵

“Havva Akçay 1968 yılında Terme'de yoksul bir ailede doğdu. 17 yaşındayken o zaman Yalı Mahallesinde fırıncılık yapan biriyle evlendi. Eşi gırgırlarda çalışmaya başladı ve daha sonra ortaklık kurup küçük bir tekne satın aldı. Bir müddet sonra ortaklarının hissesini de almayı başardı. Daha fazla kazanabilmek için daha riskli bir girişimle tek başına deniz salyangozu balıkçılığına başladı. Niyeti bir ev inşa edebilmek için para kazanmaktı. Bir gün beklenmedik bir kaza geçirdi. Teknesi battı ve kendisi de boğuldu. Hiç bir sigortası olmayan Havva Akçay ne kocası ne de batan tekne için bir tazminat alamadı. Geçinebilmek ve 3 çocuğunu doyurabilmek için -bir çocuğu erken yaşta

⁷² Knudsen ve Zengin, 2006.

⁷³ Knudsen ve Zengin, 2006.

⁷⁴ Knudsen ve Zengin, 2006.

⁷⁵ Knudsen ve Koçak, 2011: 221-249.

ölmüştü- mevsimlik olarak fındık fabrikalarında çalışmaya ve fındık bahçelerinde toplamaya başladı. Oğlu öldükten sonra felç geçiren kayınvalidesine bakmak zorunda kaldı. Gerekli temel sağlık hizmetlerini alabilmesi için yeşil kartı var ve çocukların okula gidebilmesi, yiyecek ve kömür gibi ihtiyaçları için aylık 75 TL sosyal yardım parası alıyor. Bu onun şimdilik tek geliri. Kayınvalidesinin yanında kalan 16 yaşındaki oğlu Terme’de seyyar satıcılık yapıyor. Kocasının yapımına başladığı ev inşaatı komşularının yardımıyla tamamlandı. Terme dışına seyahat edememekten şikâyetçi.”

Başka bir örnek de yine aynı köyde yaşayan Ali’nin salyangozculuk hikâyesidir.

“Ali Ordu ilinin Fatsa ilçesinin uzak köylerinden birinde doğmuş 40’lı yaşların başında biridir. İnşaat işlerinde çalışan babasının sezonluk çalıştığı İstanbul’a daha kolay ulaşabilmesi için Yalı Mahallesi taşınmışlardı. Ali uzun yol tır şoförlüğü, inşaat işçiliği, kendi arabasıyla balık satıcılığı, uzun yıllar gırgırlarda tayfalık gibi değişik işlerde çalışmıştır. Üç yıl Ege kıyılarında yaşadıkdan sonra, tekrar Terme’ye dönmüş ve kendi teknesiyle deniz salyangozu avcılığına başlamıştır. Ayrıca ‘kocareis olarak çalıştı.’⁷⁶ Sadece iki dekar toprağı var ve yarısını ileride satmak için kavak dikmiş. Ailenin tüketimi için besledikleri ve artan sütlerini sattıkları dört inekleri var. Kendi sebzelerini yetiştiriyorlar. 15 yaşındaki kızı mevsimlik olarak fındık fabrikasında çalışıyor. Ali’nin ayrı evde oturan babası ve annesi ciddi hastalıklar geçirirler ve pahalı tedavilere ihtiyaç duyarlar. Ali teknesini satmak zorunda kalır aynı zamanda borç da alır. Yeni ev yapımını ertelemek zorunda kalır ve yeniden kocareis olarak çalışmaya başlar.”

Havva ve Ali’nin hikâyeleri; balıkçı yerleşimlerdeki insanların sağlık, yaşam ve sosyal güvenlik konularının, refahın sağlanmasındaki çarpıcı önemini göstermektedir. Terme’deki balıkçıların ancak %27-37’si bu tip bir güvenceye sahiptir. Terme’de Bağkur sigortalıların çoğu trolcülerdir. Dahası Terme’de balıkçıların yeşil kart sahiplik oranı tüm Terme ortalamasının üstündedir. Balıkçılarla yapılan sohbetlerde sosyal güvenliğin onların en önemli hayati endişeleri olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle tayfa olarak çalışanlar için balıkçılık sektörüne ilişkin şikâyetlerinin başında gelir. Bir balıkçı düşüncelerini kısaca şöyle özetlemiştir: “*Bizler sosyal güvenliği garanti eden, ayda 600 dolar kazanabildiğimiz bir işi sağlama alsak tayfa olarak çalışmazdık*”. Tayfa olarak çalışmak kimi zaman daha fazla aylık sağlasa da bazı durumlarda insanlar düzenli ve sigortalı bir işi tayfalığa tercih etmektedirler.

Samsun balıkçı yerleşimlerinde deniz salyangozu balıkçılığı, refahın artmasında ve fakir balıkçılıktan trol sahibi olmaya geçişte stratejik bir eşik oluşturmuştur. Bu değişim ve refahın artışı nasıl olmuştur? Yalı Mahallesinde yaşayan Yakup Korkmaz bu sorunun cevabını kendi hayatındaki gelişmeleri anlatarak vermiştir.⁷⁷ Yalı Mahallesinden Yakup Korkmaz balıkçılıkla ailesinin refahını arttırmıştır. Şimdi deniz salyangozu balıkçılığına bağımlı konumundan kurtulmanın eşindedir.

“Babası 1950’lerde Ordu’nun iç kesimlerdeki dağlık bir kasabadan bu köye gelmişti. Kardeşlerinin çoğu balıkçılıkla uğraşmaktaydı. Şimdi otuzlu yaşlarının sonunda olan Yakup bütün yaşamı boyunca balıkçılık yaptığını söylemektedir. Sadece kendi tükettiği sebzeleri yetiştirebilecek kadar (1 dönüm) tarımsal toprağı vardır. Başkaca mülkleri ya da fındık tarlaları yoktur. 1990’larda deniz salyangozu avcılığına başlamıştı. Bu sayede iyi para kazandı ve 2000 yılında ailesi için iki katlı altı odalı bir ev inşa etti. İlk teknesini 1997 yılında, şimdiki 13 metrelik teknesini ise 2004 yılında aldı. Birkaç yıl önce motoru 140 beygirden 185 beygire çıkararak yeniledi. Yeni teknesinde yalnızca dip radarı değil, aynı zamanda GPS cihazı da vardır ki bu deniz salyangozu balıkçılığı için özellikle kullanışlıdır. Bunlar için bir tanıdığından 5000 TL borç aldı. Bunun dışında borcu yoktu. Teknesi tipik çok amaçlı kullanılabilen teknelerdendi ve pek çok türün avcılığı yapılabilmekteydi. Fakat asıl kazancı yaz aylarında salyangoz avcılığı, kış aylarında ise dip trolünden sağladı. Balıkçılıkta oldukça iyi kazanmasına rağmen (2007 yılı için 15000 TL ki bu ortalama bir fındık çiftçisinin kazancı kadardır) kendisi ve eşi bazen mevsimlik tarım işçisi olarak da çalışmaktadırlar. Pek çok balıkçının aksine iki çocuğunu pahalı özel dersanelere gönderebilmektedir. 16 yaşındaki çocuğu

⁷⁶ Kocareis; genelde orta yaşlı, kendi köyünden/bölgesinden insanları diğer bölgelerdeki gırgır teknelerinde tayfalık yapmak üzere mobilize eden kişilere verilen unvandır. Teknenin elde ettiği kazançtan belli bir pay alırlar.

⁷⁷ Knudsen ve Koçak, 2011: 221-249.

liseye gitmekte ve üniversite giriş sınavlarına hazırlanmaktadır. 2005 yılında yeşil kartlıyken şimdi Bağ-Kur sigortalıdır ve primlerini ödeyebilmektedir. Bu da yoksulluktan kurtulduğunun bir göstergesidir. Ailesi sosyal yardım almamaktadır. Kendisini orta halli olarak kabul etmekte ve daha büyük bir tekne almayı planlamaktadır. Yakup Korkmaz 12 metreden büyük tekne sahiplerinin tipik bir örneğidir. Daha büyük (20 metre) trol sahibi olan balıkçılardan birkaçının, çoğunlukla işlerinde kullandıkları pikap veya kamyoneti vardır.

Yoksulluk Güney Karadeniz kıyılarında yaşayan toplulukları belirgin biçimde deniz salyangozu balıkçılığına yönelten etkenlerden biridir ve bu avcılık faaliyeti sonucunda önemli bir refah düzeyi yaratılmıştır. Yalı Mahallesi'nden yaşlı bir sakinin, Yakup Korkmaz ve kardeşleri için söylediği gibi: “Deniz salyangozu herşeyi başlattı ve temel oldu, onları deniz salyangozu adam etti.” Küçük ölçekli balıkçılıkla yoksulluk ilişkisi durağan değildir ve küçük ölçekli balıkçılık zorunlu olarak yoksullukla eşzamanlı değildir. Bazıları için deniz salyangozu balıkçılığında başarılı olmak onları salyangoz balıkçılığına bağımlı olmaktan kurtarmıştır. Onlar sınırı geçmiş ve deniz salyangozu sektörünün kısır döngüsüne karşı kırılganlıkları azalmıştır. Trol teknesine sahip olmanın ya da trolde çalışmanın bir çekici yanı da yaşadığı muhitten, aile ortamından uzaklaşmasına engel olmuştur. Gurbetçilik olgusu, aile ortamından ayrılmak her açıdan hayatlarını zorlaştırmaktadır.

Yalı Mahallesi'nden Yakup Korkmaz balıkçılıkla ailesinin refahını arttırmıştır. Deniz salyangozu balıkçılığı bu aile için iktisadi açıdan adeta bir sınıf atlama olarak görülebilir ve bu durum aslında bir bakıma Türkiye'deki makroekonominin, yani 1980'lerin başında yerleştirilen piyasa ekonomisinin bütün kuralları ile tabanda yaygınlaştığını ve sermaye birikiminin her kesimde sınıf atlamada önemli bir itici güç olduğunu göstermiştir.

Yoksulluk balıkçı yerleşimlerindeki yoksul toplulukları belirgin biçimde deniz salyangozu balıkçılığına yönelten etkenlerden biridir ve bu avcılık faaliyeti refahı artıran etki yaratabilmiştir. Yalı Mahallesi'nden yaşlı bir sakinin, Yakup Korkmaz ve kardeşleri için söylediği gibi; “Deniz salyangozu herşeyi sıfırdan başlattı ve temel oldu, onları deniz salyangozu adam etmiştir.” Küçük ölçekli balıkçılıkla yoksulluk ilişkisi durağan değildir. Bazıları için deniz salyangozu balıkçılığında başarılı olmak onları salyangoz balıkçılığına bağımlı olmaktan kurtarmıştır. Onlar ekonomik açıdan sınır eşliğini geçmiş ve deniz salyangozu sektörünün kısır döngüsüne karşı kırılganlıkları azalmıştır.

Zeynel Aydın ve biraderleri Mehmet ve Yusuf'un da Dereköy 'de ilk olarak balıkçılık mesleğine atılmalarının hikâyesi de benzerdir. Zeynel, Mehmet ve Yusuf Aydın'ın dedeleri Giresun'un Eynesil ilçesine bağlı bir dağ köyünden 1950'li yıllarda, yoksulluk sebebiyle Samsun Dereköy'e göç etmiştir. Önceki nesillerinde balıkçılık mesleği ile hiçbir alakası yoktur. Kardeşlerin en büyüğü Zeynel ilk olarak balıkçılık mesleğine 1985 senesinde, 15 yaşında trol teknelerinde tayfa olarak başlamıştır. Salyangoz avcılığına ve devamında bu sektörde nasıl gelişme sağladıklarının hikâyesini şöyle anlatmıştır.⁷⁸

“Ben üç erkek kardeşin en büyüğüyüm. 1970 doğumluyum. Kardeşlerimden ikincisi Mehmet ilçe merkezinde, balık ağı malzemesi satan bir dükkân işleten küçük bir esnaftır. En küçük Kardeşim Yusuf'ta benim yanımda, birlikte balıkçılık mesleğine heves salmış, meraklı birisidir. Babam 19 Mayıs ilçesindeki devlete ait tütün fabrikasından uzun yıllar çalışmış ve buradan işçi emeklisi olarak ayrılmıştır. Üç kardeşi de ilkokula kadar okutmuştur. Sonrasında hepimiz iş hayatına atıldık. Ailenin manevi bağları kuvvetli olduğu için hepimiz daha çocuk yaşta balıkçılık camiasında işe başladık ve eve katkı sağlamaya başladık. Bir taraftan da güçlü dinsel inançlarımız vardır. Bu bize her zaman güç ve sabır vermiştir. Balıkçılıktaki ilk deneyimim 1985 yılında Samsun'daki büyük trol teknelerinde tayfacılık oldu. 1992 senesinde ilk sahip olduğum 6 metre boyundaki tekneyi de tayfacılıktan kazandığım para ile satın aldım. Bu tekne ile salyangoz avcılığına başladım. Özellikle yaz aylarındaki yasak dönemde yoğun bir avcılık yaptım. O zamanlar hem av boldu, hem de fiyatı diğer kıyı balıklarına göre oldukça garantiliydi. Daha sonra; salyangozdan kazandığım para ile 2003 yılında

⁷⁸ Yazarın Zeynel Aydın ile 14 Haziran, 2023 tarihinde yaptığı söyleşi.

13 metre boyunda ikinci bir tekneye sahip oldum. Bu şekilde hem trol teknelerinde tayfacılık, hem de kendi teknelerimizde salyangoz avcılığı ve palamut zamanı da kıyı ağları ile palamut avlayarak önemli bir birikim elde ettik kardeşler olarak. Kuzeybatı Karadeniz sahillerinde, Abhazyaya kıyılarında büyük trol teknelerinde tayfacılıktan iyi para kazandık. Bir taraftan da toplam 10 kişilik iki aileyi geçindirdik. Bu birikim ile sonraki aşamada 17 ve 18 metre boylarında iki ayrı saç tekneye sahip olduk. Önceki tekneleri de satarak... Bu tekneler hisseliydi. Böylece salyangoz avcılığından dip trolü avcılığına geçiş yaptık. Samsun bölgesinde dip balıkları iyice tükendiği için trol av mevsiminde batı sahalarına, İnebolu, Cide ve Amasra'ya kadar av peşinde koştuk. Daha sonra da özellikle orta su trolü takımlarına geçiş yaptık. Zira salyangozun dışında Samsun bölgesinde dip trolü, kıyı balıkçılığı, özellikle kalkan stokları çok yıprandığı için, balık unu yağı fabrikaları için son derece alım garantisi olan orta su trolü ile hamsi ve çaça avcılığına başladık... Dereköy 'de bizim balıkçılar arasında yaygın olarak dolanan bir tekerlemem vardır balıkçılığın önemini anlatan; "Teknenin kazancı ile toprak alınır ama toprak tekne almak için para kazandırılmaz"

Bu süreç 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, özellikle de 2000'li yıllara girildiğinde bölgede avlanabilir canlı kaynak sorununu gündeme getirmiştir. Bununla birlikte diğer balıkçılık kaynakları hariç, deniz salyangozunun varlığı bu kıyı balıkçıları için avantajını hep sürdürmüştür. Bu statüdeki balıkçılar deniz salyangozu avcılığının yanı sıra, aynı zamanda trol av sezonunun dışında özellikle Yeşilirmak ve Kızılırmak gibi nehir ağızlarının bulunduğu verimli şelf alanlarında illegal dip trolü avcılığı ve Eylül ile Kasım döneminde yoğun olarak kıyı ağları ile palamut avlamaktadırlar.⁷⁹

Samsun deltası boyunca kıyı balıkçılığı yapan topluluklar; 7-8 m boyundaki küçük teknelerini rutin olarak sahili boyunca uzanan küçük köylerin doğal barınaklarındaki kumsallara çekmektedir. Bununla birlikte 12 ile 16 metreye kadar boydaki küçük trol tekneleri Koşuköyü (Kızılırmak), Fenerköy (Yeşilirmak) gibi iki büyük nehrin ağızlarına sığınmaktadır. Bu bölgede trol tekneleriyle yakalanan balıkların tamamına yakını bu barınak ve çekek yerlerinden karaya çıkarılmaktadır. Avlanan ürünler, belediyenin düzenlediği açık artırmada araçlar tarafından satılmaktadır. Av kısmen yerel olarak pazarlanmakta, ancak büyük kısmı Türkiye'deki büyük şehirlere gönderilmektedir. Bununla birlikte, deniz salyangozu avı yerel balıkçı limanındaki kabzımallar aracılığıyla tekne üzerinden, doğrudan soğutucu sistemi bulunan büyük kamyonlarla işleme tesislerine taşınmaktadır. Piyasa fiyatı fabrika sahipleri tarafından kontrol edilir ve sezon öncesi veya av sezonu boyunca parasal açıdan ihtiyaçlı olan balıkçılar kabzımallar vasıtasıyla fabrika patronları tarafından borçlandırılmak suretiyle desteklenir. Sistem bu şekilde bütünüyle sermaye sahibi, aynı zamanda ihracatçı olan fabrika sahipleri tarafından yönlendirilmektedir.

Geleneksel kıyı balıkçılığında, salyangoz avcıları dâhil aile ekonomisi ile balıkçılıktaki tüm işletme ekonomisine ait faaliyetler birbirinden ayrılamaz bir bütün içerisinde yürümektedir. Av miktarı düşük olduğunda, balıkçılık diğer faaliyetlerle veya hane halkı harcamalarının azaltılmasıyla işletme fabrika sahipleri tarafından sübvansede edilmektedir. 10 metreye kadar olan küçük tekne sahipleri, tipik olarak deniz salyangozu ve palamut mevsimlerindeki balıkçılık faaliyetlerini kendi teknesinde, tayfacılık işini ise genellikle güz ve kış aylarında trol veya gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışmak suretiyle bir denge kurmuşlardır. Balıkçılıkta geçirecek zamanı, avcılık yöntemlerine ve kendi çıkarlarına yönelik olarak planlamışlardır. Samsun şelf bölgesinde kıyı balıkçılarının avcılık davranışları ve farklı gelir kapıları/kazanç yolları üzerine yürütülen bir araştırmaya göre; balıkçıların %61'i kendi teknelerinde doğrudan salyangoz avcılığı veya diğer kıyı balıkçılığına yönelik olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. %10,4'ü aynı zamanda büyük balıkçı teknelerinde tayfa olarak çalışmaktadır. Balıkçıların %28,6'nın ise balıkçılık dışındaki faaliyetleri; özellikle çiftçilik (%17,2), mevsimlik işçi (%5,2) veya memur/esnaftır (%3,8) olarak ek faaliyetlerden gelirler sağlayabilmektedirler.⁸⁰ Vasıfsız genç erkekler için geçici ve düşük ücretli inşaat ve tarımsal faaliyetler gibi mevsimlik işlerin yanı sıra

⁷⁹ Zengin vd, 2018: 141-159.

⁸⁰ Ulukan vd, 2018.

balıkçılığa geçiş yapmak alışılmadık bir durum değildir. Bu nedenle çok çarpık bir gelir dağılımına sahip olan küçük ölçekli Türk balıkçılık toplum yapısında ve ekonomisinde yoksulluk önemli bir sorun olarak görünmektedir. Samsun için bu durum özellikle daha da zordur. Türk endüstri sanayinin ve işçi toplumunun batı illerinde gelişmesi, birçok işsiz insanın batıya göç etmesine veya başka yeni iş fırsatlarına yönelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle aslında yerel tabanda balıkçılık çok az seçenektir birini oluşturmaktadır.⁸¹

1980'lerin başında salyangoz avcılığının ticari bir boyut kazanması ile de ilk ve ikinci kuşak topluluklar salyangoz işine başlamışlardır. İlk etapta ilkel koşullarda ve başlayan salyangoz avcılığı, çok kısa sürede sermaye birikimi ile yeni üretim aracı/tekne ve av araçları ile bölge yerleşimlerdeki çok sayıdaki genç kuşak salyangoz avcılığı profesyonel iş olarak sürdürmüştür. Bu gün Samsun kıyı bölgesindeki balıkçı yerleşimlerinde yaşayan ahalinin %69 gibi büyük bir kısmı deniz salyangozu avcılığına yönelmiştir. Özellikle av veriminin en yüksek olduğu geç bahar ve yaz periyodunda (mayıs-temmuz) arasında; bu süreç aynı zamanda deniz salyangozu avcılığının yasak olduğu dönemdir, av yasakları ihlal edilmekte ve her türlü illegal yollar denenmektedir. Endüstriyel balıkçılığın (gırgır ve trol) aktif olduğu güz ve kış döneminde ise salyangoz avcıları büyük teknelerde tayfacılık işi yapmaktadır. 4-5 aylık bir gurbetçilikten sonra tekrar salyangozculuk işine devam etmektedirler. Salyangoz avının dışında bölgede yaygın olarak küçük-kıyı avcılığına yönelmektedirler.⁸² Eylül-ekim döneminde palamut-lüfer, ocak, şubat, mart döneminde tirsi-kefal, nisan, mayıs ve ekim aylarında ise kalkan avlamaktadırlar.

Bölgedeki salyangoz avcılarının balıkçılığa başlama yaşı en yüksek %49 ile 12-13 yaş grubu olarak tespit edilmiştir. İlkokuldan sonraki süreçte, delikanlılığa ilk adım atmış genç popülasyon erken yaşta balıkçılığa başlama yaşı büyük ölçüde bölgesel ekonomik karakter/baskın balıkçılık yapısı ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. 2020'li yılların başına göre salyangoz balıkçıların %51 gibi önemli bir oranının balıkçılık geçmişi üç kuşak ve öncesine dayanmaktadır. Bu kuşakların başlangıcı deniz salyangozu avcılığının ilk başladığı yıllara denk gelmektedir. İkinci kuşak balıkçıların oranı ise %42'dir. Bu kuşağın temsilcileri 2000'li yıllardan sonra salyangoz avcılığına başlayan balıkçılardır.⁸³

Bugünkü salyangoz balıkçıların %89'nun başta Giresun (%49) olmak üzere sırasıyla Ordu (%27), Trabzon (%11) ve Rize (%2) olmak üzere Doğu Karadeniz'deki illerden Samsun kıyılarındaki köy ve kasabalara göç ettikleri tespit edilmiştir. Göçün en fazla yapıldığı yıllar ile Türkiye'nin özellikle yapısal ve ekonomik değişim süreçleri ile yakından ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu göçün onar yıllık kuşaklara göre dağılımı ise şöyledir. Göç olgusunun en fazla yaşandığı yıllar 1950 ile 1960'lı yıllardır. Bu dönem İkinci Dünya savaşının sonrasında yoksulluğun en fazla yaşandığı bir süreçtir ve bu süreç aynı zamanda Türkiye'de siyasal açıdan liberalleşme dönemidir. Tek parti döneminden görece çok partili bir politik hayata geçilmiştir. İlk olarak kırsal kesimden daha büyük kentlere iç göçün başladığı yıllardır. 60'lı yıllar aynı zamanda yurtdışı (Özellikle Batı Avrupa ülkeleri) işçi göçünün de başlangıç yıllarıdır. Bunun öncesinde Samsun şelf bölgesine göçen ve bugünkü kuşakların atalarını oluşturan göçmenlerin %16'sı İkinci Dünya Savaşının yaşandığı en yoksul yıllarda, 1940'lı yıllarda, %14'ü ise Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında, 1920 ile 1930'lu yıllarda bölgeye göç etmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllardan itibaren bölgeye olan göç giderek azalmıştır. Anılan bu yılların her biri için göç oranı %4'ler de kalmıştır. 1980'lerden sonra ise Türkiye'deki sosyo-politik ve sosyo-ekonomik hayat 'pazar/piyasa ekonomisine' dönüşmüştür. Şüphesiz göç nedenlerinin başında %62 ile ekonomik sebepler, %12 ile ise kan davası ve adi adli vakalar gelmektedir.⁸⁴

⁸¹ Knudsen ve Koçak, 2011: 221-249.

⁸² Ulukan, 2016: 11-142.

⁸³ Ulukan, 2018.

⁸⁴ Ulukan vd, 2018.

10. Doğu Karadeniz’de Tipik Bir Balıkçı Kasabası: Çarşıbaşı

Karadeniz kıyısı boyunca deniz salyangozu avcılığının ilk yıllarından itibaren balıkçılık hareketleri açısından Çarşıbaşı kasabasının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Trabzon’un batısındaki önemli bir balıkçı yerleşimi olan Çarşıbaşı’nın coğrafyası çok dağlık, dik dağ yamaçları ve vadiler karakterizedir. Burada yetiştirilen tek tarımsal ticari ürün fındıktır. 1960’lardan beri Çarşıbaşı’nda başlıca üretim fındıktı ve genellikle geçimini fındıktan karşılayamayan yoksullar balıkçılardı. Bu insanlardan bazıları, 1980’li yılların başından itibaren büyük gırgır teknelerine sahip olduktan sonra önemli bir ekonomik değişim yaşadılar. Çarşıbaşı Karadeniz boyunca yer alan belli başlı balıkçılık merkezlerinin biri haline geldi. Dokuz büyük aile gırgır takımlarının, ikisi balık yağı ve yemi fabrikasının, beşi soğuk hava deposunun, deniz ürünü ve sebze konserve tesisinin sahibi ve işleticisidirler. Bölgede aynı yıllarda iki büyük balıkçı barınağı inşa edilmiştir. Öte yandan ilçede 2009 itibariyle 3542 kişi yeşil kart sahibidir ki bu nüfusun %21’ine denk gelmektedir. Bu rakam bölgenin ortalaması olan %11.6’nın hayli üstündedir.⁸⁵ Bu veriler bu kasaba için ilk anda olumlu görünen ekonomik göstergelerin gizlediği bir eşitsizlik ve yoksulluğun varolduğunu göstermektedir.

Balıkçılık sektöründe büyük tekne sahipleriyle, küçük tekne sahipleri/tayfalar arasında belirgin farklılıklar vardır. 1990-91 yıllarında Çarşıbaşı’nda küçük balıkçılar, deniz salyangozu ve balık avında 5-7 metrelik, 9 HP motorlu tekneler kullanıyorlardı. 1980’lerin sonuna doğru kentte deniz salyangozu işleme tesisleri kurulunca küçük tekne filosu yapısı önemli ölçüde değişti ve fabrika sahiplerinin aktif desteğiyle yeni tekneler inşa edilmeye başlanmıştır. Çarşıbaşı’ndaki küçük tekne sayısı 1990’dan 1997’ye 100 civarından, 130’a çıkarken, daha etkin avcılık için çoğu yeni inşa edilen daha büyük tekneler (7.5-12 metre) daha güçlü motorlarla donatılmıştır (25-135 HP).⁸⁶

1990’larda balıkçılık ekonomisinde bir çeşit patlama yaşanmıştır. Bu senelerde bir gecelik çalışmanın ardından 0.5 ile 1 tondan fazla deniz salyangozu avı elde etmek çok olağandı. Bazıları yasadışı dip trolü işinden de ek gelir elde ediyorlardı.⁸⁷ Büyük deniz salyangozu teknelerinin ekstra motor gücü ve donanımları bunu mümkün kılıyordu. Her teknede bir ile üç kişi çalışıyordu. Deniz dibinin taranmasına dayalı deniz salyangozu avcılığı, balıkçılığın pek çok dalına göre çok daha az bilgi ve eğitim gerektirmekteydi. Bu nedenle de deniz salyangoz avcılığını daha önce balıkçılık deneyimi olmayan kişiler de kolaylıkla başlayabiliyordu. Deniz salyangozu pek çok aile için geçim kapısıydı ve bu pek çok kişinin gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışmayı bırakmalarına imkân sağladı. Deniz salyangozundan elde edilen gelir çoğunlukla ev inşaatına yatırım yapıldı. Bu nedenle balıkçılık güvencesizliği azalttı, yaşam standartlarının yükselmesine yardımcı oldu. Yine de bu aileler görece yoksul kaldılar. Ekonominin enformel sektörlerinden birinde çalıştıklarından balıkçıların sağlık sigortası yoktu ve isteğe bağlı sigortanın primlerini karşılayabilenler çok nadir sayıda kalmıştır.

Sonra hiç beklenmedik ve öngörülmeleyen bir durum yaşanmaya başladı. Balıkçılar miktar olarak hala eskisi kadar deniz salyangozu yakalayabiliyorken bunların büyüklükleri aşamalı olarak küçüldü. 2004 yılından başlayarak Çarşıbaşı’ndaki fabrikalar deniz salyangozu alımını durdurdu. Küçük deniz salyangozları uluslararası pazarda çok daha düşük fiyatla satılıyordu. 2004’ten itibaren başlayan mazottan %40 daha az vergi alımına dayalı dolaylı devlet desteği bile bu balıkçılığı ayakta tutmaya yetmedi. Peki deniz salyangozu tekneleri ve balıkçılarına ne oldu? Bu yeni durumla nasıl başa çıkabildiler? Bununla birlikte bu balıkçıların çok azı başka bölgelere göç etti. Diğer bölgelerde sıkı aile bağları bulunan bir avuç balıkçı iş bulabilmiştir ve bu iş imkânı bulanlar göç etmişlerdir. Bu durumda küçük balıkçıların yöneldiği öncelikli strateji, teknelerini satarak (pek çoğu Samsun’a satılıyordu) ağ balıkçılığına uygun daha az yakıt

⁸⁵ Knudsen, 2008: 290.

⁸⁶ Knudsen, 2008: 290.

⁸⁷ Su Ürünleri tebliğlerine göre Terme’nin doğusu trolle avlanma yasağı kapsamında bulunmaktadır.

tüketen daha küçük tekneler almak oldu. Pek çoğu yeniden büyük gırgırlarda tayfa olarak ya da mevsimlik denizcilik işlerinde (yatlarda, limanda) çalışmaya bağımlı hale geldi. Diğer ailelerin stratejileri ise çocuklarının balıkçı olmasını engellemek olmuştur. Böylece Çarşıbaşı'nda deniz salyangozu avcılığı 2000'li yılların başından itibaren giderek azalmış ve artık ekonomik olmaktan çıkmıştır. Birçok balıkçı da bu mesleği bırakmış, en azından genç kuşaklar için umut olmaktan çıkmış ve başka arayışlara yönelmişlerdir. Aynı dönemde Çarşıbaşı'nda deniz salyangozu işleyen iki önemli firmadan önce Su Ürünleri Kooperatifinin fabrikası, ardından da Baysoy'un işletmesi kapanmıştır.

1990'lı yılların sonunda bu bölgedeki en büyük balıkçı toplulukları Keremköy, Burunbahçe ve Yoro köylerindedir. Çarşıbaşı'nda balıkçılığa devam etmek isteyen alt ekonomik sınıftan balıkçıların yüzüze kaldığı başlıca tercih kış süresince ne yapacaklarıyla ilgilidir. Potansiyel olarak iyi bir gelirle ama evden uzakta uzun aylar geçirerek gırgırlarda tayfalık yapmak, ya da evde kalıp limandan çok uzak olmayan sularda mezgit avlamaktır. Bu ikinci seçenek yetersiz gelir sağlamaktadır. Mehmet Çarşıbaşı'ndan orta yaşlı bir balıkçıdır. 2008'de yapılan bir mülakatta kendi hayatıyla ilgili gelişmeleri şöyle anlatmıştır.⁸⁸

“1995 yılında kardeşimle birlikte deniz salyangozu fabrikasının kredi desteğiyle 12 metrelik bir salyangoz teknesi satın aldık. Deniz salyangozu işine girdik ve avcılığa başladık. Balıkçılık iyi gitti ve 3.5 ay gibi bir sürede aldığımız borcu geri ödedik. Bu köyde deniz salyangozu avcılığında kazandıklarıyla dört beş katlı bina dikenler oldu. 2005 yılında deniz salyangozu işi kesinlikle çöktükten sonra tekneyi sattık ve 7.5 metrelik yeni bir tekne aldık. Bunun içinde yaklaşık 5000 dolar borçlandık. Deniz salyangozu avı düştüğü için eskiye göre çok fazla av yapamadığımızdan yeni aldığım borcun hiçbir taksitini ödeyemedim. Bundan sonrasında küçük tekne ile kıyı balıkçılığından geçinmek imkânsızlaşmaya başladı. Başka gelirlere ihtiyaç duydum. Daha önce deniz salyangozuna bağlı yaşayan bütün balıkçılar -orta yaşlılar bile- şimdi tayfa olarak çalışmaya başladı. Ben de hayatımda ilk kez büyük gırgırlarda tayfa olarak çalışacağım”.

Çarşıbaşı'ndaki pek çok ailede olduğu gibi Mehmet ve kardeşlerinin evlerinde de meyve ve sebze bahçesi vardı. Bazı aileler tavuk ve bir iki inek de beslemekteydi. Bu şekilde sebze, mısır, patates yetiştirerek, süt, tereyağı, peynir yumurta üretimi ile az da olsa aile içi ekonomik faaliyetlerle kendilerine yeterli olmaya çalışıyorlardı.

Sonuç

1980'ler Türkiye'sinin siyasi/politik ve iktisadi/ekonomik ve toplumsal dinamikleri açısından çalkantılı zor bir tarihsel dönemde, Türkiye'nin iktisadi dönüşüm politikalarının karma ekonomiden pazar ekonomisine radikal olarak bir dönüşüm sancılarının yaşandığı bir süreçte Samsun kıyılarında başlayan deniz salyangozu avcılığı yoksul sahil toplulukları için önemli bir umut kaynağı olmuştur. Bu sürecin ilerleyen yıllarında balıkçılık sektörü ve yoksul kıyı balıkçı toplulukları için önemli bir ekonomik çıkış sağlanmaya başlamıştır. Her ne kadar bölgeye özgü özel bir ürün/üretim tarzı olsa da deniz salyangozu avcılığı ve buna bağlı gelişen sektör nihayetinde bir Türkiye gerçeğidir. Nitekim '*Salyangoz avcılığının kıyı topluluklarının sosyo-ekonomik yaşamları üzerindeki etkileri*' başlığı altında işaret edilen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümü itibariyle Karadeniz'deki geleneksel kıyı balıkçılığının tamamının değişimine sebep olan önemli bir gelişmedir.

Deniz salyangozu balıkçılığı günümüzde tarihsel gelişim sürecini çoktan tamamlamış ve Karadeniz bölgesindeki küçük ölçekli balıkçı toplulukları için artık hayati bir ekonomik güç haline almıştır. 1980'li yılların sonunda itibaren balık stoklarının tükenmesi nedeniyle, geleneksel kıyı balıkçıları için önemli bir faaliyet olarak artarak önemini sürdürmektedir. Yapılan bir bilimsel çalışmada deniz salyangozu/algarna avcılığının Samsun şelf bölgesinde tarihsel olarak yaygın olan geleneksel dip trolü avcılığına göre daha avantajlı olduğu ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; algarna avcılığı için gider, gelir ve brüt kar sırasıyla 328100, 18409

⁸⁸ Knudsen ve Koçak, 2011: 221-249.

ve 513099 €/gemi/yıl ve dip trolü için 36429, 8879 ve 45308 €/gemi/yıl olarak hesaplanmıştır.⁸⁹ Canlı kaynak kullanım bedeli ve yatırım/işletme masrafları tarımsal faaliyetlere ve bölgedeki trol balıkçılığına göre çok düşük olan bu salyangoz balıkçılığı için balıkçı aileleri için garantili bir meslek olarak görülmektedir.⁹⁰ Nitekim ilk kuşak balıkçıların çoğunluğu (%65) 1980'lerden sonra balıkçılıktan sağladıkları sermaye birikimi ile daha büyük üretim araçlarına/teknelere geçiş yaparak, avcılık şeklini değiştirmişlerdir. 1990'lı yılların sonunda dip trolü balıkçılığına, 2000'li yılların sonundan itibaren ise bölgede yaygın olarak avlanan endüstriyel orta su trolü/çaça avcılığına geçiş yapmışlardır.⁹¹

Deniz salyangozunun 80'li yılların ikinci yarısından itibaren artan ticari önemi nedeniyle, geleneksel kıyı balıkçı toplulukları arasında ikinci ve üçüncü kuşak balıkçıların arasında salyangoz balıkçılığı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk etapta ilkel av araçları ile üretim başlamasına karşın, ilerleyen kısa süreçte yeni ve daha büyük tekneler ve av takımları için sermaye birikimi oluşmaya başlamıştır. Çok kısa sürede salyangoz balıkçılığının mesleki olarak benimsenmesi ile bölgede yaşayan genç nesil için cazip bir iş kolu haline gelmiştir. Bugün Samsun kıyı yerleşimlerinde yaşayan nüfusun %69'u aktif olarak salyangoz balıkçılığı ile yaşamını sürdürmektedir. Özellikle yaz aylarında, mayıs-temmuz dönemlerinde kıyı sularında populasyon bolluğunun yüksek olduğu zamanlarda, avcılık yasak olmasına rağmen salyangoz avcılığı için tüm yasadışı yolları denemektedirler. Zira artık deniz salyangozu avcılığının kıyı balıkçıları için giderek bir sermaye dönüşümü sağladığı ve balıkçılıkta teknolojik ve yöntem olarak bir üst seviyeye geçmek için iyi bir yol olduğu bölgedeki herkes tarafından denenerek öğrenilmiştir. Karadeniz kıyı bölgesi özellikle sonbahar ve kış mevsimlerinde endüstriyel balıkçılık için yoğun bir avlanma sezonudur. Deniz salyangozu balıkçıları çoğunlukla trol ve gırgır gemilerinde tayfa olarak çalışırlar. Büyük teknelerin av sezonu Nisan başında sonra erdikten 4-5 ay sonra salyangoz balıkçıları yine kendi teknelerinde avcılık faaliyetlerine devam ederler. Bazıları aynı zamanda küçük ölçekli kıyı balıkçılığıyla uğraşmaktadır; eylül-ekim aylarında palamut ve lüfer, ocak, şubat ve mart aylarında tirsi balığı ve kefal, nisan, mayıs ve ekim aylarında ise kalan avlanmaktadır.⁹²

Bütün bu sosyo-ekonomik avantajına karşın Karadeniz ekosistemine 20. yüzyılın ikinci yarısında giren ve dinamik bir ticari stok oluşturan deniz salyangozu populasyonu karmaşık bir balıkçılık yönetim problemi ile karşı karşıyadır. Deniz salyangozu balıkçılığı başlıca iki grup hedefle karmaşık bir yönetim sorunu sunar. Bunlar; iyi ekonomik durum ve kötüleşen bir ekosistem durumudur. Bazı deniz bilimciler bu türün Karadeniz kıyı toplulukları açısından, özellikle çöken demersal balık stoklarından sonra iyi bir gelir kaynağı sunduğunu ve deniz salyangozunun sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gereken bir balıkçılık olduğu görüşünü desteklemektedirler.⁹³ Diğerleri daha endişelidir ve bu türün biyoçeşitlilik ve ekosistem bütünlüğüne yönelik tehdit oluşturduğunu savunmaktadırlar.⁹⁴ Balıkçılar ise bu konuda deniz salyangozu avcılığına ticari bir kazanç olarak bakmaktadırlar. Ancak deniz salyangozu populasyonunun 1970'li yıllardan itibaren giderek yaygınlaşması ve 1980'li yıllardan itibaren Karadeniz'in tüm yakın kıyı sularında aşırı çoğalması; giderek bentik ekosistemin tek yönlü bozulmasına (midye stokları üzerindeki aşırı predasyon etkisi nedeniyle) sebep olmaya başlamıştır.⁹⁵ Avcılık yöntemi için kullanılan dip taramalı bentik ağ (kirişli trol-algarna) bentik habitatlara, önemli yüksek biyolojik çeşitlilik alanları olan yerel midye resiflerine zarar vermektedir. Bu zarar özellikle erken geç bahar ve yaz dönemlerinde yakın kıyı sularına yumurtlama göçü yapan kalkan gibi ticari değeri yüksek ancak stokları tükenme noktasına gelmiş balık populasyonlarını

⁸⁹ Uzmanoğlu ve Zengin, 2019: <https://www.researchgate.net/publication/332446183>

⁹⁰ Ulukan vd, 2018.

⁹¹ Ulukan vd, 2018.

⁹² Ulukan vd, 2018.

⁹³ GFCM, 2020.

⁹⁴ Janssen vd, 2011: <https://maritime-spatial->

⁹⁵ Knudsen ve Zengin, 2006.

etkilemektedir.⁹⁶ Zira deniz salyangozu avcılığı illegal olmasına karşın en çok Haziran ve Temmuz dönemlerinde avlanmaktadır. Aynı dönemde ticari açıdan büyük, ergin deniz salyangozu bireyleri de üremek üzere çok yakın kıyı sularına göç etmektedir. Farklı görüşlere ve çıkar ilişkilerine sahip paydaş gruplarının Karadeniz'deki kıyı balıkçılığının yönetiminde ekosistem temelli bütünleşik katılımcı yaklaşımları benimsemeleri her grup için avantaj sağlayacaktır. Bu yaklaşım ayrıca sosyal adalet açısından marjinalleştirilmiş kıyı topluluklarına yaşam imkânı sağlama açısından deniz salyangozu avcılığının artık kaçınılmaz bir kaynak olduğunu da ortaya koymaktadır. İyi çevresel durum ilkeleri çerçevesinde politika yapımcılar, deniz bilimcileri ve diğer ilgili paydaşlar deniz salyangozu gibi istilacı türlerin yaşadığı karmaşık yönetim sorunlarını yönetme açısından ortak inisiyatif olarak bu türün avcılığının yönetimine katkı sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim (1986), *1986-1987 Av Dönemi 20 Numaralı Su Ürünleri Sirküleri*, Ankara: T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü.

Anonim (2001), *Deniz ve İçsularda Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 2001-2002 Av Dönemine Ait 34/1 Numaralı Sirküler*, Ankara: T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü.

Arpa, Hamdi (2012), *Yakakent'ten Balıkçı ve Balıkçılık Öyküleri*, Yakakent Belediyesi Kültür Yayınları.

Bat, Levent-Şahin, Fatih-Satılmış-Hasan Hüseyin-Kıdeyş, Ahmet-Shulman ve George (2007), "Karadeniz'in Değişen Ekosistemi ve Hamsi Balıkçılığına Etkisi", *Journal of Fisheries Sciences.com*, 1/4, 191-227.

Bilecik, Nezh (1975), "La repartition de *Rapana thomasiana* Crosse su le littoral Turk de la Mer Noire s'etendant d'Igneada jusqu'a Çalti Burnu", *Rapp. Comm. Int. Medit.* 23, 2, pp figs.

_____ (1990), *Distribution of Sea Snail *Rapana venosa* In the Turkish Coasts of Black Sea and its Impact on the Black Sea Fisheries*, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Bodrum Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü.

_____ (2003), *Herkes Yerine*, Final Ofset Yayıncılık.

_____ (2022), "Araştırmacılık Hayatımın İlk Göz Ağrısı Midyenin Anımsattıkları ve Düşündürdükleri", <https://www.virahaber.com/arastirmacilik-hayatimin-ilk-goz-agrisi-midyenin-animstiklari-ve-dusundurduklari-9022yy.htm>

Çelikkale, Mehmet Salih- Düzgüneş, Ertuğ ve Okumuş, İbrahim (1999), *Türkiye Su Ürünleri Sektörü: Potansiyeli, Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1999-414 s.

Deveciyan, Karakiyan (2006), *Fish and Fisheries in Turkey (in Turkish)*, İstanbul: Aras Yayıncılık.

DİE (1986), *Su Ürünleri İstatistikleri*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Düzgüneş, Ertuğ-Ünsal, Sumru ve Feyzioğlu, Muzaffer (1992), *Doğu Karadeniz'deki Deniz Salyangozu (*Rapana thomasiana* Gross, 1861) Stoklarının Tahmini*, Proje No: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, DEBAG 143/6, K.T.Ü. Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi, Trabzon.

⁹⁶ Zengin, 2006.

Ivanov, Alexander (1961), "Some data on the quantitative distribution and diminution in size *Rapa bezoar* I. in eastern part of Black Sea and Kerch Strait", *DAN. S.S.S.R.* 141/2, pp 467-468.

Genç, Güven (2015), *Samsunlu Balıkçıların Saklı Tarihi (1935-2014)*, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Kültür Yayınları.

GFCM (2010), *Draft document on the alien species in the Mediterranean and the Black Sea* (by Bayram Ozturk), GFCM:SAC12/2010.

GFCM, 2020. *BlackSea4Fish Project 2018-2019 Activities and Achievements*, FAO BlackSea4Fish Project Summary, 2019_draft. Pdf.

Golikov, Anna ve Strabogatov, Ivanov (1964), "Idendificatione de la *Rapana* qui s'est introduite dans la Mere Noire", *Zool. Zh.*, 43, pp. 1397-1400.

Gümüş, Aysun ve Zengin, Mustafa (2011), *İkibinli Yılların Başında Samsun Balıkçılığının Durumu: Çöken Demersal Balık Stoklarına Karşılık Alternatif Arayışlar*, 13-16 Ekim 2011, Samsun Sempozyumu, Bildiriler Kitabı.

ICES (2004), *ICES Cooperative Research Report*, No.264. Alien Species Alert: *Rapana venosa* (veined whelk).

Fischer, Piettee E (1960), "*Rapana bezoar* I. sur la cote Turquie de la Mer Noire", *Hydrobiologie, Ser. B.* 5, 1-2, pp. 51.

Fischer, W.-Schneider, M. ve Bauchet, M. L. (1987), *Vegetaux Invertebres. Mediterranee et Mer Noire*, Zone de Peche 37. Fiches FAO d'Identification des especes pour les besoins de la peche, Rome, FAO, 2, pp. 761-1530.

Janssen, R.-Langmead, O.-Knudsen, S.-Todorova, V. Ve O'Higgins, T. (2011), *Managing Rapana in the Black Sea. Knowledge-based Sustainable Management for Europe's Seas, 7th Framework Programme for Research and Technological Development (European Commission) under the Environment Theme.* <https://maritime-spatial-planning.ec.europa.eu/projects/knowledge-based-sustainable-management-europes-seas>.

Kaneva-Abadjieva, V. (1958), "Un nouvel escargot marin nuisible des cotes Bulgares de la Mer Noire", *Priroda*, 7/3, pp. 89-91.

Kaykaç, Hakan-Zengin, Mustafa-Tosunoğlu, Zafer ve Özcan Akpınar, İlkey (2014), "Structural Characteristics of Towing Fishing Gears Used in the Samsun Coast (Black Sea)", *J. Fish Aqua Sci* 31/2, pp. 87-96.

Kaykaç, Hakan-Gümüş, Aysun-Zengin, Mustafa-Süer, Serdar-Rüzgâr, Melih-Van, Ayşe ve Tosunoğlu, Zafer (2018), "Effect of steel wire and claw size on the sea snail (*Rapana venosa*) catch in a Black Sea beam trawl fishery", *Turk J Vet Anim Sci*, 42: 351-258.

Klinkhardt, M (2023), *Rapana, the predatory and highly invasive marine snail*, Eurofish Magazine, February 17, 2023.

Knudsen, Stole, (2008), "Fishers and Scientists in Modern Turkey. The Management of Natural Resources, Knowledge and Identity on the Eastern Black Sea Coast", New York, Oxford: Bergabn Books.

_____ (2014), "Multiple Sea Snails: The Uncertain Becoming of an Alien Species", *Resource Materialities: New Anthropological Perspectives on Natural Resource Environments. Anthropological Quarterly*, 87/1, p. 59-92.

Knudsen Stole-Zengin, Mustafa ve Koçak, Hakan (2010), "Identifying drivers for fishing pressure. A multidisciplinary study of trawl and sea snail fisheries in Samsun, Black Sea coast of Turkey", *Ocean & Coastal Management*, 53, pp. 252-269.

Knudsen, Stole ve Koçak, Hakan (2011). "Through Boom and Bust: Coping with Poverty in Sea Snail Fisheries on the Turkish Black Sea Coast. Poverty Mosaics: Realities and Prospects in Small-Scale Fisheries". *Editors: Svein Jentoft, Arne Eide, 221-249. (Online), Publisher Springer Netherlands.*

Knudsen, Stole ve Koçak, Hakan (2016), *Deniz salyangozu avcılığının canlılık ve çöküş dönemlerinde Karadeniz balıkçıları yoksullukla nasıl baş ettiler? Değişen Karadeniz'i Anlamak*, Derleyenler: Deniz Yıldırım, Evren Haspolat, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Knudsen, Stole ve Zengin, Mustafa (2006), *Multidisciplinary Modelling of Black Sea Fisheries: Case study 2: Trawl and sea snail fisheries in Samsun, Black Sea coast of Turkey*, Deliverable 5.2. Black Sea Ecosystem 2005 and Beyond, 1st Biannual Scientific Conference, BSERP/BSC, 8-10 May 2006 İstanbul, Turkey.

Köse, Sevim (2014), *Seafood Processing Industry in the Turkish Black Sea*, (Eds: Düzgüneş, E., Öztürk, B., Zengin, M.) Published by Turkish Marine Research Foundation (TUDAV), Publication number: 40, İstanbul, Turkey.

Sağlam, Hacer-Düzgüneş, Ertuğ ve Ögüt, Hamdi, (2009), "Reproductive ecology of the invasive whelk *Rapana venosa* Valenciennes, 1846, in the southeastern Black Sea (Gastropoda: Muricidae)", *ICES J. Mar. Sci.*

Sağlam, Hacer-Dağtekin, Murat-Kutlu, Salih-Başçınar, Selda-Şahin, Ahmet ve Düzgüneş, Ertuğ, (2017). *Rapa whelk pot fishery in the Black Sea of Turkey: pot type, soak time, depth and season*, *Cah. Biol. Mar.* (2017) 58: 75-81.

Soma, Katrine-Nielsen, Janssen-Papadopoulou, Nadia-Polet, Hans-Zengin, Mustafa-Smith, Chrise.- Eigaard, Ole ve Sala, Atonalle (2018), "Stakeholder perceptions in fisheries management sectors with benthic impacts", *Marin Policy*.

T. C. Resmi Gazete (2022), 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkındaki Tebliğ. *Tebliğ No: 20220/19*. Tarım ve Orman Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Remi Gazete, 10 Eylül 2022, Sayı: 31949, <https://www.mevzuat.gov.tr/ana-sayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=34823&MevzuatTertip=5>

Ulukan, Ulukan (2016), "Balıklar, Tekneler ve Tayfalar: Türkiye'de Balıkçılık Sektöründe Çalışma ve Yaşam Koşulları", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 48, 115-142.

Ulukan, Ulukan-Zengin, Mustafa ve Özcan-Akpınar, İlkay (2018), *Fishing for a Living: A Socio-Economic Assessment of Sea Snail Fishers in Turkey*. 13th International Symposium on Fisheries and Aquatic Sciences (FABA) PROCEEDINGS BOOK.

Uzmanoğlu, Selçuk ve Zengin, Mustafa (2019), *Key Factors Influencing the Investment Behaviour in Small Scale Fisheries: A Research on Samsun Shelf Area (SSA)*. 02-04 April 2019, EAFE (The European Association of Fisheries Economists) Conference, (Oral Presentation) Santiago De Compostela, Spain. <https://www.researchgate.net/publication/332446183>

Zengin, Mustafa (2000), *Türkiye'nin Doğu Karadeniz Kıyılarındaki Kalkan (Scophthalmus maeoticus) Balığının Biyoekolojik Özellikleri ve Populasyon Parametreleri*, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkçılık Teknolojisi Mühendisliği Anabilim Dalı.

_____ (2006), *Effects of the Trawl and Snail Fisheries on the Resources of Benthic Macro Fauna in the Middle Black Sea Coast, Samsun, Turkey*-1st Biannual Scientific Conference. Black Sea Ecosystem 2005 and Beyond, BSERP/BSC 8-10 May 2006 İstanbul, Turkey.

_____ (2011), *Samsun Trol Balıkçılığının Geçmişteki İzleri*, 13-16 Ekim 2011, Samsun Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Samsun.

_____ (2019), “Karadeniz Türk Balıkçılığının Yüz Yıllık Tarihine Genel Bir Bakış”, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 5/7, 31-67.

_____ (2020), *Türkiye Cumhuriyetinin İlk Özel Sektör Girişimlerinden Gelibolu Sardalye Konserveliğinin Geçmişine Bir Yolculuk*. Toplum ve Kültür Araştırmaları-I, Tam Metin Bildiriler Kitabı. Editörler: Mustafa Aça, Mustafa Dinç, Yayın Yılı: 2020, Paradigma Akademi, 443-475.

_____ (2022), ‘Sürdürülebilir Geleneksel Küçük Ölçekli Deniz Balıkçılığının Geliştirilmesi için Yeni Perspektifler, Yeni Stratejiler: Türkiye’deki Durum’ 5. Ulusal Deniz Bilimleri Konferansı’ 01-02 Haziran 2022, Bildiriler Kitabı, KTÜ Deniz Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Zengin, Mustafa-Gümüş, Aysun-Süer, Serdar-Van, Ayşe-Özcan Akpınar, İlkay ve Dağtekin, Murat, (2014), *Discard trends of bottom trawl fishery along the Samsun Shelf Area of the Turkish Black Sea coast*. ICES Symposium, Effects of fishing on benthic fauna, habitat and ecosystem function, June 16-19, 2014, Tromso, Norway, Abstracts Books.

Zengin, Mustafa-Gümüş, Aysun-Düzgüneş, Ertuğ ve Uzmanoğlu, Selçuk, (2018), *An important small-scale fishery targeting rapa whelk along the Southern Black Sea Coast (Samsun province, Turkey); the social, economic and ecological effects*. Regional Conference on building a future for sustainable small-scale fisheries in the Mediterranean and the Black Sea. Edited by Abdellah Srour, Anna Carlson, Aurora Nastasi, Coline Carmignac, Dominique Bourdenet, Julia Pieraccini, Margherita Sessa and Nicola Ferri. Fisheries and Aquaculture Proceedings No. 58. Rome. Italy, 141-159.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Çalışmada alan çalışması ilk yazar tarafından yapılmış ve çözümlenmiş; analizler, bulgular ve raporlama iki yazarın ortak katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.